

Р-14058
28672Е.

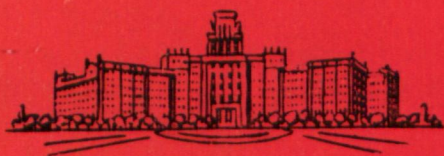
ВІСНИК ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

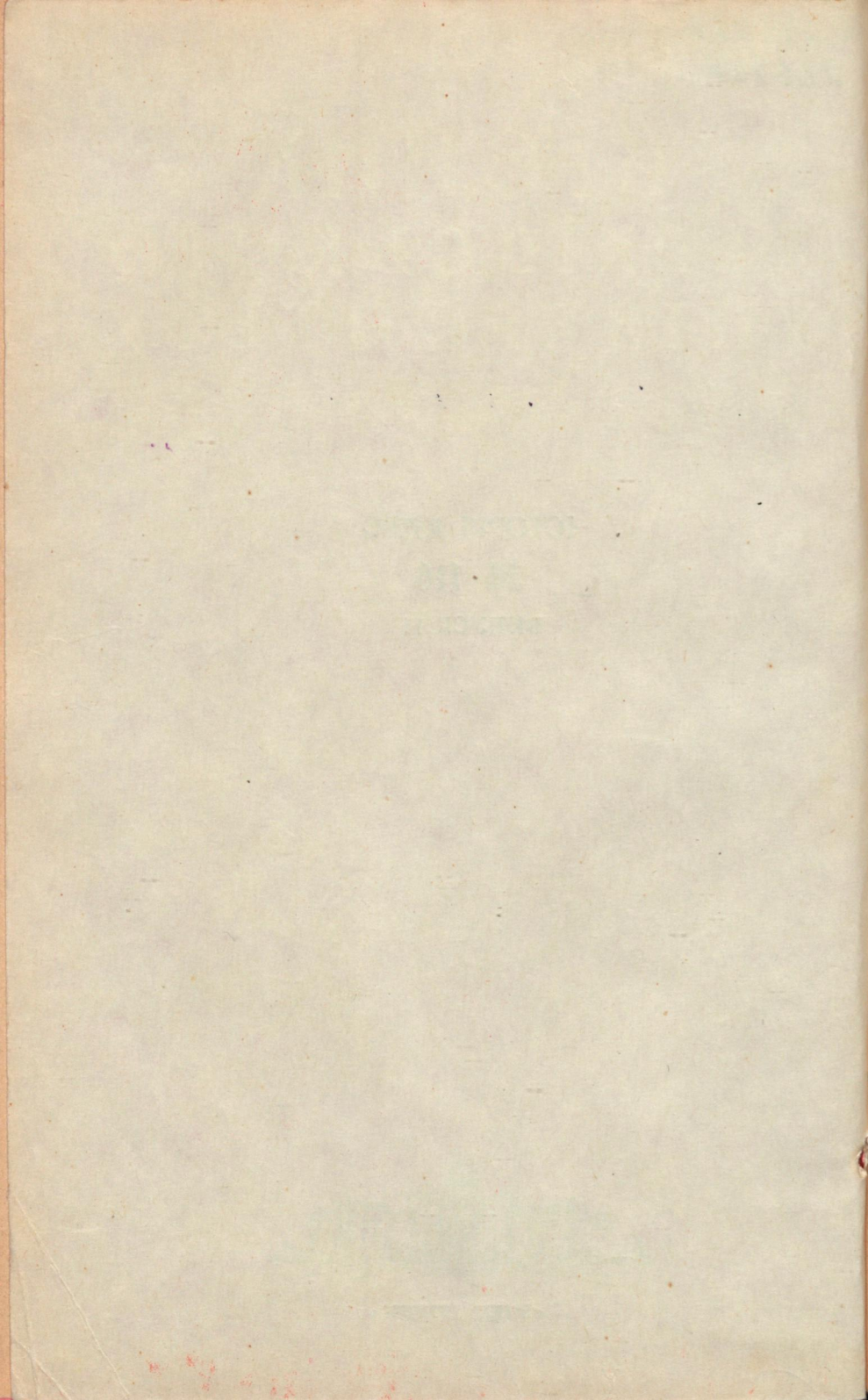
ІСТОРІЯ КПРС

№ 116

ВИПУСК 11

«ВИЩА ШКОЛА»

МІНІСТЕРСТВО
ВИЩОЇ І СЕРЕДНЬОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ УРСР

ВІСНИК
ХАРКІВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

№ 116

ІСТОРІЯ КПРС

ВИПУСК 11

ВИДАВНИЧЕ ОБ'ЄДНАННЯ «ВИЩА ШКОЛА»
ВИДАВНИЦТВО ПРИ ХАРКІВСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
Харків — 1974

ЗКПІ

Редакційна колегія:

проф. Г. М. Окладной (відповідальний редактор),
проф. Г. Н. Попов, проф. І. Ш. Черномаз, доц. А. Д. Пе-
ревозов, доц. В. О. Кравченко (відповідальний секре-
тар).

Редакція гуманітарної літератури.
Зав. редакцією Г. І. Шинкаренко.

© Харківський державний університет, 1974.

286726

Л. В. ФЕДОРЕНКО

В. І. ЛЕНІН ПРО ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТАКТИКИ РЕВОЛЮЦІЙНОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ

Комуністична партія Радянського Союзу пройшла нелегкий, але славний шлях боротьби і перемог. «Найскладнішими завданнями, що їх довелось розв'язувати більшовикам на чолі з Леніним, було вироблення і удосконалення засобів і методів боротьби робітничого класу, озброєння партії революційною стратегією і тактикою» [18, с. 10].

Серед різноманітних засобів боротьби значну роль відіграла тактика революційного використання більшовиками буржуазного парламенту. В. І. Леніну належить заслуга глибокої і всебічної розробки принципів дійсного [1, т. 12, с. 314], соціал-демократичного [12, т. 19, с. 33], революційного парламентаризму.

В. І. Ленін відновив марксистську оцінку місця і ролі виборчої кампанії як однієї з форм легальної революційної боротьби пролетаріату. На відміну від реформістів II Інтернаціоналу, для яких вибори до парламенту були лише засобом завоювання місць у ньому, В. І. Ленін відстоював марксистський погляд на вибори «як на один із засобів освічення, виховання і організації пролетаріату в самостійну класову партію, як на один із засобів політичної боротьби за визволення робітників» [3, т. 14, с. 69].

Найважливіша особливість ленінського підходу до вирішення питань революційного парламентаризму полягає в тому, що Ленін завжди розглядав їх в єдності з загальною стратегією і тактикою більшовиків. Він неодноразово підкреслював думку про цілковите і безумовне підпорядкування парламентської діяльності революційної соціал-демократії загальним інтересам робітничого руху і особливим завданням пролетаріату в буржуазно-демократичній революції.

Не визнаючи ніякої самодостатньої ролі за парламентською формою боротьби, Ленін разом з тим вважав, що в певних конкретно-історичних умовах участь соціал-демократії в представницьких установах та виборах до них може мати «дуже велике політичне і соціальне», «загальнореволюційне» значення.

Ленін вбачав важливість виборчих кампаній до державних дум в Росії у тому, що вони збагачували уявлення більшовиків про роль існуючих у країні класів і партій, були одним із засобів «організації революції». У період виборів у Думу пролетаріат, як гегемон демократичного руху, проходив дуже важливу, хоч тільки й підготовчу, школу боротьби з буржуазією, завоював під свій класовий прапор значні верстви демократії, звільнюючи їх з-під впливу ліберальної буржуазії.

Величезного значення надавав Ленін виборчим кампаніям, як засобу розвитку політичного досвіду непролетарських мас трудящих. Під час виборів, зауважував Ленін у статті «Підсумки піврічної роботи» (липень 1912 р.), «маси так чи інакше вчаться політики» [14, т. 21, с. 414].

Результати виборів до Державної думи неодноразово свідчили про безперечні успіхи тієї напруженої повсякденної боротьби, яку вела партія більшовиків у період між двома революціями. Підсумки виборів спростовували безнадійно сумну точку зору меншовиків на недоступність соціал-демократичних ідей для широких демократичних мас [див. 10, т. 14, с. 374].

Велику увагу приділяв Ленін узагальненню досвіду політичної боротьби партії пролетаріату під час виборів до Думи. Виступаючи на IV (Об'єднавчому) з'їзді РСДРП (квітень 1906 р.), Ленін у співдоповіді з питання про ставлення до Державної думи другого скликання піддав гострій критиці меншовиків за їх небажання дати оцінку виборчій кампанії до Думи, врахувати об'єктивні результати політичної діяльності соціал-демократії. Він зазначав, що «урахування досвіду щодо виборів має величезне значення, якщо ми хочемо ґрунтувати свої висновки не на загальних фразах про парламентаризм взагалі і т. п., а на дійсному відношенні політичних сил» [2, т. 12, с. 354—355]. Без об'єктивної оцінки виборів неможливо було виробити й правильну тактику у самій Думі.

Пізніше у статті «Єдність робітників і вибори» (вересень 1912 р.) Ленін, знову порушуючи питання про необхідність врахування досвіду парламентської боротьби, зауважував, що для соціал-демократії непридатні висновки буржуазної преси. «Основний принцип с.-д. — не вірити словам, розбирати суть справи» [16, т. 22, с. 105].

Завдання більшовиків полягало в тому, щоб, застосовуючи свої, марксистські методи дослідження, зібрати «надзвичайно повчальний» матеріал періоду виборчих кампаній і проаналізувати його не з погляду інтересів і користі хвилини, а з врахуванням класових інтересів пролетаріату. Цей матеріал був важливий, бо він допомагав перевірити суб'єктивні побажання, настрої, погляди широких народних мас. Узагальнення політичного розвитку було необхідне і для критичного аналізу партією своєї діяльності, для того, «щоб цілком свідомо поставитися до виборів — щоб не затушовувати малодушно своїх помилок і хиб.

а піддати їх партійній критиці і спрямувати всі зусилля на усунення цих недоліків» [9, т. 14, с. 327].

Без використання різноманітного матеріалу, який давали вибори в Думу, Ленін вважав неможливим вести успішну агітаційну роботу в масах. «Якщо партійні працівники і особливо самі передові робітники не візьмуться за необхідну і дуже важливу справу вивчення ходу і результатів виборів по робітничій курії, то напевне можна сказати, що ми втратимо надзвичайно цінний і необхідний для дальшого розвитку партійної роботи і партійної агітації матеріал», — писав він у статті «Вибори по робітничій курії в Петербурзі» у січні 1907 року [8, т. 14, с. 316].

У зв'язку з цим Ленін підкреслював важливість збору даних політичної статистики (особливо по робітничій курії), яку давали виборчі кампанії. В тій же статті він ставив перед більшовиками Петербурга завдання зібрати основний матеріал, головні цифри і дані виборчої кампанії, бо це було необхідно для всієї революційної соціал-демократичної роботи в СПб на довгий час [див. 8, т. 14, с. 319].

Ленін сам показав зразок творчого, справді марксистського ставлення до величезного досвіду, якого набували партія більшовиків і робітничий клас під час виборів до Державної думи Росії.

Він неодноразово звертався до даних статистики періоду виборчих кампаній і сам робив складні статистичні підрахунки, що яскраво підтверджували ті чи інші теоретичні положення марксизму [див. 7, т. 12, с. 295—299].

Виходячи з марксистського вчення про керівну роль пролетарської партії в усіх діях робітничого класу, Ленін надавав великого значення діяльності більшовиків під час виборчих кампаній. Політичне керівництво боротьбою робітничого класу на виборах забезпечувалось як теоретичною діяльністю В. І. Леніна, партії більшовиків, так і їх організаторською роботою у масах. Ленін вчив сміливому вишукуванню нових заходів і методів керівництва політичною боротьбою трудящих, радив, як краще просвіщати маси, підвищувати їх свідомість і розвивати самостійність. Для того, щоб довести передову роль пролетаріату в революції, писав В. І. Ленін у роботі «Соціал-демократія і виборчі угоди», недостатньо тільки викласти соціалістичне вчення та загальну теорію марксизму; для цього треба вміти показати на ділі, аналізуючи хвилюючі масу питання, що члени робітничої партії послідовніше, ніж представники інших партій, захищають інтереси революції до повної її перемоги. Ленін вимагав від соціал-демократів говорити під час виборів перед трудящими масами просто і ясно, рішуче відкидаючи геть «важку артилерію складних термінів», іноземних слів, заучених, готових, але не зрозумілих ще масами лозунгів, вміти говорити без зайвих фраз, з фактами й цифрами в руках пояснювати питання соціалізму та революції. «Це — нелегке завдання,

і в підготовці до нього полягає основний і головний обов'язок кожного с.-д., що йде на виборчу кампанію» [3, т. 14, с. 84].

Оскільки партії більшовиків доводилося керувати виборами з підпілля, під загрозою арештів, висилки, могутнім знаряддям її в проведенні принципів революційної тактики була газета. В статті «Значення виборів у Петербурзі», надрукованій в № 15 «Невской звезды» від 1 липня 1912 р., Ленін зазначав: «Без щоденної преси вибори лишаються темною справою, і значення їх в розумінні політичної освіти мас зменшується наполовину, якщо не більше» [13, т. 21, с. 356]. Завдяки таким нелегальним і легальним органам преси, як газети «Пролетарий», «Социал-демократ», «Рабочая газета», «Звезда», «Правда», журнали «Мысль», «Просвещение», партія більшовиків мала можливість роз'яснювати широким масам свою принципову позицію відносно Державної думи і керувати масами.

Головним принципом участі більшовиків у виборах було збереження абсолютної ідейної, організаційної та політичної самостійності. Тільки пряма, принципова політика, відмічав Ленін у статті «Виборна кампанія соціал-демократії в Петербурзі», «може справді і міцно повернути до с.-д.-тії симпатії і довір'я маси» [6, т. 14, с. 280].

Партія більшовиків завжди виступала на виборах з самостійною виборчою платформою. Ленін ставив високі вимоги до цього загальнопартійного документа. Неодмінною умовою революційної виборчої платформи він вважав ясність її класового характеру, чітке формулювання цілей і форм боротьби робітничого класу. Ленін неодноразово критикував меншовиків за їх прагнення пристосуватися до епохи «мирного» конституціоналізму і обмежити класову боротьбу пролетаріату висуненням лише найближчих, чисто реформістських завдань, на зразок вимоги боротьби «за повновладну Думу». Ленін вказував, що дійсно революційна партія не повинна принижувати своїх завдань до безпосередніх інтересів хвилини. У статті «Напередодні виборів до IV Думи» Ленін писав: «Не платформа» для виборів, а вибори для проведення *революційної с.-д. платформи!* — ось як дивиться партія робітничого класу» [15, т. 22, с. 5].

Більшовики проводили виборчі кампанії під лозунгами, які впливали з програми-мінімум, прийнятої на II з'їзді РСДРП: боротьба за демократичну республіку, 8-годинний робочий день, конфіскація всіх поміщицьких земель.

Разом з тим Ленін вважав, що агітація під час виборів повинна носити конкретний характер. Треба було зосереджувати увагу на найгостріших, найважливіших питаннях політичного моменту.

Напередодні виборів до II Державної думи в «Окремій думці», яка була внесена від імені 14 делегатів на другій конференції РСДРП («Першій Всеросійській») у листопаді 1906 р., Ленін, крім стратегічних лозунгів, висунув конкретні завдання соціал-

демократії в думській кампанії. Вони полягали у з'ясуванні народові цілковитої непридатності Думи, як засобу здійснення вимог пролетаріату і революційної дрібної буржуазії, особливо селянства; у критиці першої Думи і з'ясуванні банкрутства російського лібералізму; і особливо у з'ясуванні того, наскільки небезпечна і згубна для справи революції була б першорядна і керівна роль ліберально-монархічної партії кадетів у визвольному русі Росії [див. 13, т. 14, с. 96].

Важливе місце в ленінській тактиці революційного парламентаризму посідає питання про парламентські блоки та угоди про лівоблокистську тактику. Суть тактики «лівого блоку» полягала у тому, щоб в боротьбі проти самодержавства і реакційної буржуазії об'єднати всі демократичні сили у революційний блок. Це впливало з програми РСДРП, де вказувалось, що партія пролетаріату, прагнучи досягти своїх найближчих цілей, підтримує всякий опозиційний і революційний рух, спрямований проти існуючого в Росії суспільного порядку [див. 17, с. 42].

Ліберальна буржуазія і ренегати з табору соціал-демократії — меншовики посилено відстоювали ідею про єдину буржуазну демократію в Росії. Більш того, вони твердили, що єдиною реальною силою, яка здатна забезпечити демократичний розвиток Росії на західноєвропейський зразок, може бути саме ліберальна буржуазія на чолі з партією кадетів.

Ленін завжди рішуче виступав проти того, що кадети — головні представники демократії. «Це найбільша брехня, — зазначав Ленін у статті «Перемога кадетів і завдання робітничої партії», — з приводу меншовицьких вигадок з даного питання. І всяка неясність у визначенні соціал-демократами поняття «буржуазна демократія» грає на руку цій брехні» [1, т. 12, с. 327].

Ленін підкреслював, що більшовики допускають угоди лише з партіями, які визнають необхідність збройного повстання і боротьби за республіку [див. 5, т. 14, с. 106]. Тобто основним критерієм революційності непролетарських партій Ленін вважав їх ставлення до позадумської політичної боротьби, яка обумовлювала і всіляко підпорядковувала собі парламентську боротьбу. Це положення партія більшовиків завжди враховувала при укладанні парламентських угод.

Принципово вирішував Ленін і питання про кандидатів у Думу від партії більшовиків.

Вважаючи своє думське представництво легальним загальнопартійним центром, Ленін звертав увагу на необхідність посилати в Думу таких товаришів, які задовольняли б загальнопартійним і загальнополітичним вимогам. Кандидати від партії більшовиків повинні були виступати і виступали як провідники лінії партії, які ні в якому разі не замовчували «наших соціалістичних цілей, нашої строго класової позиції, як пролетарської партії» [3, т. 14, с. 84].

Ленін вбачав в діячах соціал-демократичних парламентських фракцій не парламентарів, які були незалежними від партії й не підлягали контролю з її боку, не смиренних заступників, а рішучих борців, котрі не тільки бажали, але й прагнули допомогти справі революції [див. 11, т. 15, с. 35].

Зразком таких борців були депутати-більшовики IV Державної думи О. Є. Бадаєв, М. К. Муранов, Г. І. Петровський, Ф. М. Самойлов, М. Р. Шагов.

Ленінська партія, всупереч розкольніцьким діям меншовиків, послідовно здійснювала тактичні принципи революційного парламентаризму під час виборчих кампаній. Гнучка лінія на поєднання позапарламентських форм боротьби з парламентськими, повне підпорядкування останніх класовим інтересам пролетаріату; використання виборів у Думу в інтересах революції, з метою політичної освіти широких мас; здійснення абсолютної самостійності в усіх галузях парламентської діяльності; допустимість блоків і угод на принциповій основі; висунення самостійних кандидатур — всі ці висновки, зроблені В. І. Леніним, надзвичайно збагатили теорію марксизму і практику світового робітничого та соціалістичного руху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ленін В. І. Перемога кадетів і завдання робітничої партії. Повн. збір. тв., т. 12, с. 253—328.
2. Ленін В. І. Об'єднаний з'їзд РСДРП 10 (20) квітня — 26 квітня (8 травня) 1906 р. Повн. збір. тв., т. 12, с. 331—368.
3. Ленін В. І. Соціал-демократія і виборчі угоди. Повн. збір. тв., т. 14, с. 67—88.
4. Ленін В. І. Друга конференція РСДРП («Перша Всеросійська»). 3—7 (16—20) листопада 1906 р. Повн. збір. тв., т. 14, с. 89—97.
5. Ленін В. І. Про блоки з кадетами. Повн. збір. тв., т. 14, с. 103—114.
6. Ленін В. І. Выборча кампанія соціал-демократії в Петербурзі. Повн. збір. тв., т. 14, с. 273—280.
7. Ленін В. І. Выбори в Петербурзі і лицемірство 31 меншовика. Повн. збір. тв., т. 14, с. 289—299.
8. Ленін В. І. Выбори по робітничій курії в Петербурзі. Повн. збір. тв., т. 14, с. 316—323.
9. Ленін В. І. Боротьба с.-д. і с.-р. на виборах у робітничій курії в С.-Петербурзі. Повн. збір. тв., т. 14, с. 324—328.
10. Ленін В. І. Підсумки виборів у Петербурзі. Повн. збір. тв., т. 14, с. 369—376.
11. Ленін В. І. Чи мають право меншовики вести політику підтримки кадетів? Повн. збір. тв., т. 15, с. 33—35.
12. Ленін В. І. Народа розширеної редакції «Пролетарія» 8—17 (21—30) червня 1909 р. Повн. збір. тв., т. 19, с. 1—41.
13. Ленін В. І. Значення виборів у Петербурзі. Повн. збір. тв., т. 21, с. 356—362.
14. Ленін В. І. Підсумки піврічної роботи. Повн. збір. тв., т. 21, с. 356—362.
15. Ленін В. І. Напередодні виборів до IV Думи. Повн. збір. тв., т. 22, с. 4—8.
16. Ленін В. І. Єдність робітників і вибори. Повн. збір. тв., т. 22, с. 105—106.
17. КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і Пленумів ЦК, ч. I, Київ, Держполітвидав УРСР, 1954, 781 с.

18. До 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна. Тези Центрального Комітету Комуністичної партії Радянського Союзу. Київ, Політвидав УРСР. 56 с.

О. П. КОСТЯНКО

РОЛЬ «ПРАВДЫ» В РОЗВІНЧАННІ КАДЕТІВ В ПЕРІОД ВИБОРІВ У ІV ДЕРЖАВНУ ДУМУ

Про висвітлення ролі «Правды» в революційній боротьбі трудящих у 1912—1914 рр. існує велика кількість літератури [26]. В ній, зокрема, показана участь газети в виборчій кампанії в ІV Думу. Проте в цих дослідженнях недостатньо розкривається значення «Правды» в розвінчанні контрреволюційної суті кадетської виборчої платформи і тактики в період виборів. Цьому маловивченому питанню і присвячується стаття.

Вибори в ІV Державну думу проходили восени 1912 р. в обстановці дальшого піднесення революційного руху, що розпочалось після Ленських подій.

В розпалі виборчої кампанії, яка пожвавила політичне життя в країні, боротьбу між партією більшовиків і буржуазними та дрібнобуржуазними партіями, почала виходити щоденна легальна робітничка газета «Правда». Керована В. І. Леніним, «Правда» стала легальним штабом більшовиків, пропагандистом та агітатором революційних ідей серед широких мас трудящих, головною зброєю партії у виборчій кампанії.

Особливу увагу В. І. Ленін, більшовицька партія приділяли розвінчанню кадетів, контрреволюційної суті їх виборчої платформи і тактики маневрування, замаскування основних протиріч в політичному та економічному житті Росії. Виконуючи настанови партії і її вождя В. І. Леніна, «Правда» з перших номерів повела наполегливий наступ на кадетів, основну партію російської ліберальної буржуазії. Газета друкує статті В. І. Леніна на цю тему, дописи, листи робітників, звіти про передвиборні збори, фейлетони, активно полемізує з кадетською пресою.

«Правда» розвінчувала виборчу платформу кадетів, яка після тривалого обговорення була прийнята на їх конференції в травні 1912 р., і передбачала здійснення мінімальних вимог в рамках третьочервневої системи: розширення виборчого права, реформи Державної ради, відповідальності міністерства перед «народним представництвом». У ній були відсутні будь-які вимоги соціальних перетворень, обійдені такі важливі і гострі питання, як аграрне та робітниче.

В. І. Ленін з цього приводу в статті «З чим кагети йдуть на вибори?», надрукованій у «Правде», назвав виборчу платформу кадетів мертвотною, бо конструкційні реформи можливі там і тоді, де склалась міцна основа політичної свободи. Кадети чудово розуміли, що в Росії усього цього ще не було і тому обманювали трудящих облудними надіями [див. 2, т. 22, с. 102].

Великого значення «Правда» надавала виясненню важливого питання про розстановку класових сил у країні. Кадети твердили, що на виборах у IV Думу «схрестять свої шпаги» два табори: конституційний і антиконституційний. Цим вони намагались стерти різницю між лібералами і демократами, підкорити останніх своєму впливові і спрямувати народний рух по руслу боротьби «за конституцію» в рамках третьочервеневого режиму.

Тактику кадетів з цього питання повністю підтримували меншовики-ліквідатори, які закликали соціал-демократів відмовитись від самостійної платформи, власних кандидатур на виборах і пропонували об'єднатись в єдиний «прогресивний блок» з усією опозицією.

В. І. Ленін неодноразово доводив, що в Росії існувало і боролось не два, а три політичні табори: урядової контрреволюції, лібералізму та табір демократії з робітничим класом на чолі [див. 3]. Між правими і лібералами, підкреслював він, існують протиріччя, але в міру росту революційних сил вони стираються. Боязнь нової революції примушує чорносотенців та лібералів змовлятися, об'єднувати свої сили для боротьби проти демократії. Завдання більшовиків полягало в тому, щоб згуртувати табір демократії на чолі з робітничим класом проти правих і лібералів. Досвід вчить, що без рішучого підриву впливу кадетів серед мас ніяка перемога демократії неможлива.

Кадети намагались залякати робітників чорносотенною небезпекою, для успішної боротьби з якою необхідна єдність «всіх конституційних елементів країни». Вони навіть посилались на А. Бебеля, який, начебто, був за виборчі угоди з ліберальними партіями.

Відповідаючи кадетам, «Правда» в статті «Кадети... і Бебель» писала, що це звичайний замусолений ліберальний прийом: німецькі ліберали ставлять за приклад «своїм» соціал-демократам французьких соціалістів, французькі ліберали кивають на англійських соціалістів, російські кадети — на А. Бебеля. Насправді ж А. Бебель завжди був проти яких би то не було угод з лібералами.

В. І. Ленін, більшовики підкреслювали, що в виборчій боротьбі знову постає з усією силою старе і головне питання — який клас — пролетаріат чи буржуазія — стане на чолі революційного руху, який з цих класів здатний вивести народ на широкий шлях революції. І «Правда» давала чітку більшовицьку відповідь: «Ліберальна буржуазія за своїм класовим становищем боїться народу, чекає подачок від самодержавства і не здатна повести народ по шляху демократичного розвитку. Це завдання може виконати тільки пролетаріат» [10].

Відповідаючи на звинувачення кадетів і ліквідаторів, наче більшовики цькують кадетів, займаються «кадетоїдством», «Правда» розкриває дійсну суть кадетів — цієї контрреволюцій-

ної, ліберально-монархічної партії, яка завжди намагалась примирити народні маси з самодержавством. Газета наводила переконливі факти, які викривали справжні цілі політики кадетів. Так, за словами «Правды», Мілюков з трибуни III Думи сам розповідав про те, як вів переговори з Треповим відносно утворення кадетського міністерства. Йшов тоді торг кадетів з реакцією за портфелі. Кадети продались би, якби задовольняли реакцію, якби остання не переконалась в їх безсиллі [11].

Змішувати реакцію з лібералами не слід, писала «Правда». Але з'ясувати факт, що ліберали часто примикають до реакції, мріють про угоди з нею, бояться демократії більше, ніж реакції — необхідно і робітникам, і селянам [12].

Більшовицька преса приділяла увагу розвінченню передвиборних маневрів кадетів з робітничого питання, які завжди намагались представити себе надкласовою партією, захисником інтересів всього народу. Заграючи з робітниками, вони хотіли оволодіти зростаючим робітничим рухом. Вони виступали проти «крайнощів» царизму, радячи йому взяти робітничий рух в «законні рамки». «Речь» писала: «Страйкова хвиля ясно показує державним людям, що вони повинні зробити, щоб взяти цю хвилю в «легальні рамки» [15].

Кадети були в захопленні від московських промисловців, які визнали «корисність» профспілок, і докоряли петербурзьким заводчикам за «феодальний дух», за відсутність гнучкості у ставленні до робітників. В той же час Мілюков та інші лідери кадетів закликали профспілки бути осторонь політики. Вони хотіли, щоб політика була надбанням лібералів, а робітники обмежувались лише економічною боротьбою.

«Кадети», — писала «Правда», — за європейські «культурні» засоби боротьби з робітничим рухом. Маневри кадетів не можуть приховати головного, — що кадети захищають інтереси «передових фабрикантів» проти робітників» [16]. Так, кадети рішуче підтримали вимогу великої буржуазії про збереження 12-годинного робочого дня. «Правда» роз'яснювала робітникам, що вони доб'ються 8-годинного робочого дня і визнання профспілок не шляхом умовлянь капіталістів та уряду, а тільки шляхом запеклої класової боротьби [18].

В статтях «Селяни і вибори», «Селянство в Думі», «Трудовики і робітничая демократія» та інших «Правда» розвінчувала брехливі твердження кадетів про єдність інтересів лібералів і селян. «У російському житті, — писала газета, — є старе, але вічно нове питання про землю, яке неминуче згуртовує все селянство» [19]. В програмі кадетів вимога «примусового відчуження» поміщицької землі, хоч і по «справедливій оцінці» з'явилась лише завдяки тій силі, яку виявило селянство в роки першої російської революції. Головна різниця між лібералами та селянами полягає в тому, що ліберали — за збереження ряду

феодалних привілеїв, збереження самодержавства і за угоду з ним проти революційного руху мас. Селянство ж — проти всіх феодалних привілеїв, за повалення самодержавства, встановлення республіки, конфіскацію поміщицької землі [19].

«Правда» в передовій «Селяни і вибори» навела дані міністерства внутрішніх справ про настрої виборців. У багатьох селянських губерніях успіхом користувались кандидати трудовиків і соціал-демократів. «Якби в Росії існувало загальне виборче право, — підкреслювала газета, — ці партії становили б більшість у Думі!» [20].

В статті «Трудовики і робітнича демократія», яку написав В. І. Ленін, відстоюється ідея союзу робітничого класу і селянства, як найважливішої умови перемоги революції. Трудовики ще хитаються між лібералами і робітничою демократією. Саме залежність селянства від лібералів була однією з причин поразки революції 1905 р. Ця залежність і зараз заважає успіху революційної боротьби. В. І. Ленін вказує на спільність інтересів робітничої і селянської демократії. Тому вони «і повинні в інтересах успіху — спільно діяти проти всього, що суперечить демократизмові» [4, т. 21, с. 255].

Таким чином, в гострій політичній боротьбі між більшовицькою партією і кадетами було порушено три основних питання: загально-політичне, робітниче і аграрне. Факти красномовно показують, що кадети зазнали поразки в цій боротьбі. З самого початку виборчої кампанії ініціатива знаходилась в руках більшовицької партії і кадетам довелося вести бій з позицій, нав'язаних їм більшовиками.

Якщо спочатку вони вели полеміку спокійно-розсудливим тоном, то дуже швидко, відчувши своє безсилля, перейшли до непристойної сварки і роздратованих скарг на більшовиків, на «Правду». Кінець кінцем офіційний орган «Речь» перемістив полеміку під рубрику «Преси», щоб створити в читачів ілюзію, начебто полемічна боротьба з більшовиками втратила попереднє значення для кадетів. Напередодні виборів «Речь» зовсім припинила полеміку і обмежилась друкуванням тенденційних звітів про передвиборні збори, на яких немовби кадети виходять переможцями [27, с. 505]. Самі ж кадетські лідери на засіданні ЦК 9 жовтня 1912 р. визнали, що симпатії демократичного виборця на стороні соціал-демократів [25, ф. 523, ф. 1, од. зб. 13, арк. 1—11]. Роблячи резюме на це визнання, «Правда» писала, що все це зайвий раз підтверджує, що кадети — партія не демократична, що в неї нема глибоких коренів у народі [21].

Дуже гостра політична боротьба розгорілась між більшовиками і кадетами на виборах по другій курії в Петербурзі. Там більшовики, незважаючи на шалений опір кадетів і ліквідаторів, виставили своїх самостійних кандидатів. Спрямовуючи свої зусилля на розвінчання кадетів як лжедемократів, більшо-

вицька партія, з одного боку, спростовувала твердження лібералів про чорносотенну загрозу на виборах у Петербурзі, з другого — багаторазово і наполегливо зверталась до демократичного виборця з закликem з'явитись на вибори, підтримати соціал-демократичних кандидатів, які одні є дійсними виразниками корінних інтересів народу.

Цим питанням присвячені роботи В. І. Леніна «Похід лібералів», «Принципові питання» та інші, передові статті «Правди» — «Вибори недалеко — всі за роботу», «Демократи і ліберали на виборах в Петербурзі», «Умови перемоги» та інші статті й кореспонденції.

На виборах в Петербурзі перемогли кадети тільки тому, що в країні існувало «виборче безправ'я» народу, освячене законом 3 червня і абсентеїзм демократичних виборців, які втратили всяку віру в можливість Думи дати хоч що-небудь народові.

Підводячи підсумки петербурзьких виборів по другій курії, «Правда» підкреслювала, що «соціал-демократи турбуються не тільки про мандати, для них найважливіше — освічення мас, вони виступають не тільки там, де перемога у них в кишені; вони ведуть боротьбу в Петербурзі проти чорного табору, невпинно розвінчують лібералів [22].

В. І. Ленін, більшовицька партія дали глибокий аналіз підсумків виборів у IV Думу. На сторінках «Правди» та інших більшовицьких органів було опубліковано ряд ленінських статей, присвячених цьому питанню. В статті «Підсумки виборів» В. І. Ленін підкреслював, що виборча кампанія «дає об'єктивний матеріал в питанні про погляди, настрої, а значить, і інтереси різних класів суспільства» [5, т. 22, с. 316].

Вибори підтвердили правдивість і життєвість більшовицького положення про три табори в політичному житті країни: реакцію, лібералізм, демократію. На виборах кадети дуже часто змикались з чорною сотнею для боротьби проти демократії. Соціал-демократи рішуче боролись проти кадетів. Твердження лібералів і ліквідаторів про «два табори» були спростовані самим життям. Блок кадетів з октябристами і прогресистами на виборах і в самій Думі був виразом контрреволюційності російської буржуазії [див. т. 22, с. 308], за словами В. І. Леніна. Кадети перемогли на виборах завдяки третьочервневому закону. Звідси висновки, що царизм допомагав кадетам в їх передвибірній боротьбі з демократією.

В. І. Ленін детально проаналізував підсумки виборів по робітничій курії: в IV Думу було обрано шість більшовиків і сім меншовиків. Вперше більшовики були обрані в Думу від усіх шести промислових губерній Росії, в яких була зосереджена основна маса робітничого класу країни. Це була значна перемога більшовиків, в якій велика заслуга належить «Правде».

Вибори в Думу, вказував В. І. Ленін, підтвердили правильність висновку більшовиків про те, що закінчилась смуга за-

непаду, почався період революційного піднесення. «Пани буржуа, — писала «Правда», — думають про нові торги і змови, демократія — про нову перемогу» [22].

ЛІТЕРАТУРА

1. Ленін В. І. Виборча платформа РСДРП. Повн. збір. тв., т. 21, с. 168—174.
2. Ленін В. І. З чим кадети йдуть на вибори? Повн. збір. тв., т. 22, с. 101—102.
3. Ленін В. І. Виборча кампанія в IV Думу. Вибори і опозиція. Виборча платформа РСДРП, Деякі підсумки передвиборної мобілізації. Повн. збір. тв., т. 21; Бесіда про кадетоїдство, До питання про робітничих депутатів у Думі та їх декларацію. Підсумки виборів та інші. Повн. збір. тв., т. 22.
4. Ленін В. І. Трудовики і робітнича демократія. Повн. збір. тв., т. 21, с. 254—261.
5. Ленін В. І. Підсумки виборів. Повн. збір. тв., т. 22, с. 304—328.
6. КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, ч. 1, К. Держполітвидав, 1954, с. 245—265.
7. «Правда», 1 червня 1912 р.
8. «Правда», 20 червня 1912 р.
9. «Правда», 3 жовтня 1912 р.
10. «Правда», 9 серпня 1912 р.
11. «Правда», 27 липня 1912 р.
12. «Правда», 26 липня 1912 р.
13. «Правда», 25 квітня 1912 р.
14. «Правда», 20 травня 1912 р.
15. «Правда», 12 травня 1912 р.
16. «Правда», 28 серпня 1912 р.
17. «Правда», 16 серпня 1912 р.
18. «Правда», 30 листопада 1912 р.
19. «Правда», 19 серпня 1912 р.
20. «Правда», 21 жовтня 1912 р.
21. «Правда», 23 серпня 1912 р.
22. «Правда», 17 листопада 1912 р.
23. «Речь», 15 вересня 1912 р.
24. «Киевская мысль», 25 червня 1912 р.
25. ЦГАОР СССР, ф. 523. Протоколи засідань ЦК кадетської партії 1907—1915 р.
26. Андронов С. А. Боевое оружие партии. Газета «Правда» 1972—1917 гг. Л. Лениздат, 1962, с. 480; Андронов С. А. Ленинская газета «Правда» и правдистская печать в годы нового революционного подъема. М., Изд-во Москов. ун-та, 1970, 88 с. Логинов В. Т. В. И. Ленин и «Правда» 1912—1914 гг. М., Госполитиздат, 1962, 243 с. Петряков Г. В. Коллективный агитатор, пропагандист и организатор «Ленинская Правда» в 1912—1914 гг. М., Политиздат, 1967, 211 с. и др.
27. Аврех А. Я. Столыпин и III Дума. М., «Наука», 1968, 520 с.

К. Ф. РОМАНЕНКО

З ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ЛЕНІНСЬКОГО ВЧЕННЯ ПРО КАДРИ ПАРТІЇ ДОЖОВТНЕВОГО ПЕРІОДУ

У невичерпній ленінській теоретичній спадщині визначне місце посідає вчення про пролетарську партію нового типу і її побудову, формування і виховання керівних кадрів.

Уже в працях, присвячених розробці програмних, тактичних і організаційних завдань російських марксистів (1895—1897 рр.), В. І. Ленін, обґрунтовуючи необхідність самостійної революційної партії робітничого класу, виключної уваги надавав проблемі кадрів і їх спеціалізації на окремих функціях революційної діяльності. Потрібні, як вказував Володимир Ілліч у брошурі «Завдання російських соціал-демократів» (1897 р.), агітатори, які вміють виступати серед робітників, знають їх настрої, умови життя і побуту. В. І. Ленін говорив і про підготовку організаторів робітничих гуртків і груп, влаштовувачів конспіративних квартир, а також людей, які вміють слідкувати за шпигунами і провокаторами. Окреме місце в ленінському плані відведено агентам серед інтелігенції і чиновників [див. 1, т. 2, с. 291—310].

Подальшу розробку питання про кадри партії ми знаходимо у програмній статті «Насущні завдання нашого руху» (1900 р.), надрукованій замість передової у першому номері «Искры». Викриваючи опортунізм «економістів» і їх прибічників, В. І. Ленін доводив необхідність організації робітників у політичну партію для рішучої боротьби з самодержавством і капіталістичним суспільством. У зв'язку з цим він розглядає питання про кадри керівників—професійних революціонерів. «Ні один клас в історії—вказував В. І. Ленін,— не досягав панування, якщо він не висував своїх політичних вождів, своїх передових представників, здатних організувати рух і керувати ним» [2, т. 4, с. 336].

Глибоко усвідомлюючи роль таких представників у справі революції, В. І. Ленін говорив: «Треба готувати людей, які присвячують революції не самі тільки вільні вечори, а все своє життя» [2, т. 4, с. 336].

Настійно висуваючи це завдання, він пояснював його об'єктивну необхідність, зумовлену тим, що політична боротьба вимагає особливих властивостей, потребує революціонерів за професією, з широким політичним світоглядом, що вміють вірно оцінити події, які відбуваються в суспільстві, розуміються і орієнтуються в найскладніших обставинах.

Одним з важливіших факторів підготовки таких кадрів революціонерів Ленін вважав їх ідейну і політичну загартованість. З усією переконливістю він твердив, що революційною теорією, яка є прапором революційного руху, може бути тільки вчення наукового соціалізму і класової боротьби. Необхідно всіма силами розповсюджувати його, охороняти від лжетлумачення, повставати проти будь-яких спроб перекручень і ревізії цього вчення.

Сам Ленін показував неперевершені зразки послідовної недримиренної боротьби проти опортуністичного, начотницького і догматичного підходу до революційної теорії. Він вказував на необхідність пов'язувати теорію з життям, з практикою революційної боротьби. Цікаві з цього приводу спогади І. В. Бабушкіна, що відвідував робітничий марксистський гурток по вивченню

«Капіталу» К. Маркса, яким керував В. І. Ленін. Його лекції привчали слухачів до самостійної роботи, до знаходження матеріалів. «Ми одержували від лектора, — писав І. В. Бабушкін, — аркуші з питаннями, які вимагали від нас уважного знайомства і спостереження за заводським, фабричним життям. І хоч під час роботи на заводі часто доводилось йти в іншу майстерню з різних причин, але насправді за необхідними даними інколи, при нагоді, і для розмов. Мій ящик для інструментів був завжди наповнений різними записками, і я намагався під час обіду непомітно переписувати кількість днів і заробітків у нашій майстерні» [3, с. 114]. Такий дійовий ленінський метод вивчення революційної теорії у робітничих марксистських гуртках мав величезне значення для підготовки і виховання кадрів партії.

В. І. Ленін глибоко вірив, що робітничий клас Росії здатний висувати з свого середовища революціонерів-керівників і вже з перших кроків своєї революційної діяльності він розглядав його не тільки як базу формування партії, але й як невичерпне джерело для поповнення кадрів професійних революціонерів.

Дещо пізніше, докладніше аналізуючи організаційну роботу Російської соціал-демократичної партії, в «Листі до товариша про наші організаційні завдання» (вересень 1902 р.) Ленін вказував на необхідність поліпшення складу комуністів. Він пропонував виділити з комітетів маленькі розпорядчі групи, здатні бути практичними розпорядниками всієї роботи в цілому. Ці групи покликані були також забезпечити «собі кандидатів на випадок провалу, щоб робота не припинялась» [3, т. 6, с. 201—202].

Одним з методів підштовхування робітників на шлях професійної революційної діяльності Ленін вважав всіляке залучення найбільш підготовлених з них до роботи у комітетах. Він повів рішучу боротьбу з опортуністами, що намагалися сіяти ворожнечу і недовіря серед робітників і інтелігентів, членів РСДРП, принижували місце і роль робітничого ядра в партії. Це питання спеціально обговорювалось на черговому III з'їзді партії. В. І. Ленін дав гідну відсіч А. І. Рикову (Сергееву), який виступив проти пропозиції про реорганізацію комітетів партії з тим, щоб ввести до їх складу найбільше робітників. Засуджуючи політику Рикова В. І. Ленін говорив: «Вводити робітників у комітети є не тільки педагогічне, але й політичне завдання. У робітників є класовий інстинкт і при невеликому політичному навикові робітники досить скоро робляться витриманими соціал-демократами. Я дуже співчував би тому, щоб у складі наших комітетів на кожних 2-х інтелігентів було 8 робітників» (4, т. 8, с. 365).

На захист ленінських пропозицій на з'їзді виступили делегати: П. А. Красиков, М. М. Литвинов, Р. С. Землячка, Д. С. Столовський та інші [9, с. 261—267].

У «Проекті резолюції про відносини робітників і інтелігентів в с.-д. організаціях», запропонованому В. І. Леніним, вказувалося, що завдання соціал-демократичної партії—всіляко зміцнювати її зв'язок з масами робітничого класу, розвиваючи їх революційну соціал-демократичну самодіяльність, дбаючи про виділення робітничою масою якомога більшого числа робітників, здатних керувати рухом і партійними організаціями, як членів місцевих центрів і центра загальнопартійного [див. 4, т. 8, с. 366, 367].

Завдяки невтомній діяльності В. І. Леніна, зростали і міцніли такі палкі революціонери-робітники, як В. Шелгунов, І. Бабушкін, В. Князєв, М. Калінін, Г. Петровський — бойове ядро партії, професійні революціонери, які усією своєю діяльністю, особистим прикладом сприяли залученню до революційного руху широкого кола робітників, що особливо проявилось у роки першої російської революції. Велика роль у вихованні передових робітників, відданих кадрів партії належала газеті «Пролетарий», Головним її редактором і автором статей з важливіших політичних питань був В. І. Ленін. Він вів непримиренну боротьбу за згуртування партії проти ліквідаторів, отзовістів, троцькістів і націоналістів усіх мастей. Особливе значення у засудженні отзовізму і ультиматизму мала нарада розширеної редакції «Пролетария» в червні 1909 р., якою керував В. І. Ленін. Глибоко проаналізувавши становище партії, він вказував, що відповідальність за збереження і зміцнення РСДРП лежить, головним чином, якщо не виключно, на більшовицькій фракції. Всю, або майже всю, наявну роботу партії, особливо на місцях, несуть на собі тепер більшовики. І на них, твердих і послідовних захисниках партійності, лежить завдання великої ваги — залучати до справи партійного будівництва всі придатні елементи [див. 5, т. 15, с. 383]. Під «придатними елементами» Ленін розумів, перш за все, ті робітничі групи, які формуються в промислових центрах і до рук яких повинно переходити загальне керівництво партійною роботою.

В. І. Ленін вимагав спрямувати всі зусилля на те, щоб саме з цих груп «створювались дійсно партійні соціал-демократичні кадри. Тільки на цій основі збереження і зміцнення РСДРП стає дійсно можливим» [5, т. 15, с. 384].

Як бачимо, проблему кадрів Ленін розглядав нерозривно з питаннями існування партії і її діяльності. Ось чому як в період революції, так і в роки реакції і нового революційного піднесення велась тривала і наполеглива робота за подальшу побудову партії, її єдність і політичне виховання кадрів. Для вирішення цих питань особливе значення мала VI (Празька) Всеросійська конференція РСДРП (січень 1912 р.) Краковська (січень 1913 р.) і Поронінська (жовтень 1913 р.) наради РСДРП. Ленін сам готував і редагував їх резолюції. Ним була запропонована система довірених людей з робітників-

керівників. Так, у резолюції Краковської наради «Будівництво нелегальної організації» говорилось: «Лише передові робітники власними силами можуть зміцнити центральний апарат партії на місцях, як і в усій Росії» [10, с. 294]. Через 10 місяців на Породній нараді це положення схвалювалось як одне з головних у формуванні керівних кадрів партії. У повідомленні про нараду говорилось, що тільки ті товариші, які набули досвіду роботи на місцях і вийшли з числа робітників, довірених осіб, можуть вирішувати завдання вірного керівництва центральною роботою [10, с. 308].

Завдяки такій ленінській спрямованості напередодні першої світової війни широкий партійний актив створювався з робітників. Це був той передовий загін, який не могли знищити ні війни, ні тюрми, ні каторга. «З цієї верствою, — писав Ленін, — треба працювати, її єдність проти соціал-шовіністів треба відстояти, цим єдиним шляхом може розвиватись робітничий рух Росії в напрямі до соціальної революції, а не до національно-ліберального «європейського» типу [6, т. 21, с. 146].

Створення таких кадрів було справою тривалою і важкою. Розкриваючи сутність цього процесу, В. І. Ленін пізніше писав: «У нас в Росії вироблення групи керівників йшло 15 років (1903 — 1917), 15 років боротьби з меншовизмом, 15 років переслідувань царизму, 15 років, серед яких були роки першої революції (1905), великої і могутньої революції» [7, т. 32, с. 477].

За ці роки партія зростила таких видатних діячів, як М. Ф. Андреева, Ф. І. Артем (Сергеев), К. Є. Ворошилов, Ф. Е. Дзержинський, Р. С. Землячка, Г. К. Орджонікідзе, М. І. Подвойський, Я. М. Свердлов, І. І. Скворцов-Степанов, Є. Д. Стасова, П. І. Стучка та багато інших. Це були стійкі, випробувані революціонери, які своїм особистим прикладом і беззавітним служінням справі робітничого класу, всіх трудящих надихали їх на героїчну боротьбу проти самодержавства і капіталізму.

У вогні революційної боротьби після повалення царизму в лютому 1917 р. до партії, що вийшла з підпілля, потяглися широкі маси. Обставини вимагали широких масштабів підготовки партійних працівників, організаторів і пропагандистів. Особливого значення набуло це питання, коли партія взяла курс на збройне повстання. У резолюції VI з'їзду РСДРП(б) говорилось, що «з метою вироблення активних робітників» необхідно створити партійні школи, де робітники могли б навчатись виступати самостійно. З'їзд запропонував ЦК партії організувати курси інструкторів по організації і керівництву спілками соціалістичної молоді [10, с. 387].

Розвиток більшовицької партії у цей період характеризувався неухильним зростанням її чисельного складу за рахунок кращих представників робітничого класу. Якщо до моменту Лютневої революції 1917 р. більшовицька партія нараховувала

40—45 тис. чоловік [11, с. 120], то до VI з'їзду (липень 1917 р.) у її лавах було 240 тис. членів [11, с. 120]. Саме вони, спираючись на підтримку робітничих мас, як переконливо довів В. І. Ленін, були покликані управляти Росією в інтересах бідних проти багатіїв.

Про велику силу ленінської партії, її зростаючого зв'язку з трудящими масами свідчить той факт, що в дні Жовтневого збройного повстання в її лавах нараховувалось уже понад 400 тис. чоловік [11, с. 42].

З перемогою Великого Жовтня вся відповідальність за справи держави і побудову нового соціалістичного суспільства лягла на більшовицьку партію, її кадрових революціонерів — стару партійну гвардію, загартовану в революційних боях. Але для вирішення велетенських за своїми масштабами і складністю завдань керівних кадрів ще не вистачало. Пам'ятаючи ленінські вказівки, партія з перших же днів радянської влади розгорнула небачене за своїми масштабами масове залучення робітників і селян до участі в управлінні всіма справами держави. Це були кадри, віддані партії, революції. Але вони не мали ще достатнього досвіду і знань. За визначенням В. І. Леніна і його безпосередньою участю здійснювались заходи по їх підготовці і вихованню.

Розроблені Леніним положення про підбір, розстановку і виховання кадрів мають величезне значення. Вони знайшли своє втілення і подальший розвиток у рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів Центрального Комітету КПРС.

Багато уваги вдосконаленню роботи з кадрами приділив XXIV з'їзд КПРС. У резолюції з'їзду відзначалось, що підвищення рівня керівництва всім суспільним життям організаторської і політичної роботи у масах нерозривно пов'язане з поліпшенням підбору, розстановки, виховання кадрів.

Політична лінія, вироблена XXIV з'їздом КПРС, у тому числі і в галузі роботи з кадрами, — це послідовне продовження ленінського курсу нашої партії, живе втілення ленінських заповітів — невичерпного джерела революційної думки і революційної дії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ленін В. І. Завдання російських соціал-демократів. Твори, т. 2, с. 291—312.
2. Ленін В. І. Насущні завдання нашого руху. Твори, т. 4, с. 332—337.
3. Ленін В. І. Лист до товариша про наші організаційні завдання. Твори, т. 6, с. 199—214.
4. Ленін В. І. III з'їзд РСДРП. Промова в питанні про відносини робітників і інтелігентів в с.-д. організаціях. Твори, т. 8, с. 364—365.
5. Ленін В. І. Нарада розширеної редакції «Пролетарія». Твори, т. 15, с. 377—399.
6. Ленін В. І. Що довів суд над РСДР Фракцією? Твори, т. 21, с. 141—146.
7. Ленін В. І. Лист до німецьких комуністів. Твори, т. 32, с. 472—482.
8. Воспоминання о Владимире Ильиче Ленине, ч. I, М., 1956, 555 с.
9. III съезд РСДСП. Протоколы. Госполитиздат 1959, 782 с.

В. О. ЛУК'ЯНОВА

СТАВЛЕННЯ БІЛЬШОВИКІВ УКРАЇНИ ДО ДЕЗЕРТИРСТВА ПІД ЧАС ДВОВЛАДДЯ

У підведенні трудящих мас до соціалістичної революції велику роль відігравала антивоєнна діяльність більшовиків під час двовладдя. Складовою частиною цієї діяльності було ставлення більшовиків до дезертирства. Що стосується висвітлення цієї теми у нашій історичній літературі, то навіть у фундаментальних працях про антивоєнну діяльність більшовиків у цей період вищезгаданому питанню приділяється занадто мало уваги [11—15], хоч розкриття цієї теми дає змогу більш конкретно і повно показати боротьбу нашої партії за маси.

Ще до Лютневої революції, у грудні 1916 року, Державна дума обговорювала питання про 1 млн. 200 тис. дезертирів [9]. Під час двовладдя офіційна влада поширювала думку про те, що випадки дезертирства занадто зросли, обвинувачуючи в цьому більшовиків, які нібито розкладали армію. Штаби Південно-Західного фронту, підтверджуючи це, повідомляли, що дезертирство в запасних полках та бригадах зросло в 3 рази, в піхотних дивізіях та 4-му Кавказькому корпусі — в 10 разів і наводили такі дані: з початку війни до 15 травня 1917 р. дезертирувало 22 тис. 234 солдати, з 15 травня по 1 червня 1917 р. — 960 солдат [5, с. 2158]. Якщо підрахувати, скільки це становило в середньому на місяць, то одержимо такі дані (по Південно-Західному фронту): до 15 травня 1917 р. дезертирувало приблизно по 700 солдат на місяць, після 15 травня, коли ввійшли в силу «драконові» закони проти дезертирів, — 640 [16]. Ці дані не підтверджують висновку про те, що дезертирство зросло після Лютневої революції. І навіть навпаки, у перші тижні двовладдя спостерігався приплив до армії людей, що дезертирували з неї ще 6—8 місяців тому. «Нова рада» повідомляла, що між 8 та 16 березня 1917 р. до Луцького комітету громадського спокою прибуло більше 25 тис. дезертирів з проханням відправити їх на фронт [10, с. 16].

Але поряд з цим дезертирство тривало, бо солдати втомилися від майже трьох років війни, та ще й прийшов час сівби. Солдати-хлібороби просилися у відпустку і, не одержавши її, кидали фронт.

Спочатку боротьба з дезертирством (у березні — квітні 1917 р.) велася мирними засобами. На місцях це інколи порушували: за приховування сина чи чоловіка селян кидали до в'яз-

ниць на кілька місяців. Про це свідчать документи с. Михайлівки, Васильківського повіту, Київської губернії [4, с. 3778].

Тільки більшовики побачили в дезертирстві стихійний протест проти війни, цілі якої були народу чужі. Наприкінці квітня В. І. Ленін писав у «Правде»: «Ми не думаємо, що війну можна кінчити простим «відмовленням», відмовленням осіб, груп або випадкових «юрб». Ми за те, що війну повинна кінчити і кінчить революція в ряді країн» [1, т. 31]. Вождь вчив партію терпляче роз'яснювати солдатам, що близький до їх серця заклик «Геть війну» не значить тикання штика у землю, що війну можна закінчити тільки передавши владу Радам.

Більшовики не підтримували дезертирство як засіб боротьби за мир, але виступали на захист тих солдат, що «голосували п'ятами» за мир. У своїй резолюції від 6 квітня 1917 р. загальні збори Київської партійної організації ухвалили, що «розлад бойової готовності шляхом дезертирства, ухилення від військової служби, дезорганізацію військово-технічної оборони ... революційна соціал-демократія не мала своєю метою...» [2].

В такому дусі була прийнята резолюція на окружній нараді РСДРП(б) Південно-Західного краю (Київ, 17 квітня 1917 р.). В ній підкреслювалося, що мета російської соціал-демократії — «освіченість солдатської маси що до дійсного змісту цієї імперіалістичної війни» [7, № 15]. Ідеї партії делегати наради розповсюджували у своїх організаціях та серед читачів більшовицьких газет.

15 травня 1917 р. закінчувався строк добровільного повернення дезертирів, який встановив уряд. В цей день у багатьох містах на дезертирів почались облави. На Україні полювання на людей відбулось у Києві, Харкові, Одесі та інших містах, У Києві, наприклад, за половину дня було заарештовано 120 тис. чоловік. Під час «полювання» у хід пускалася зброя [10, № 39].

Більшовики з гнівом засудили цю контрреволюційну дію уряду. У Києві відбулися збори активних робітників місцевої та районних організацій РСДРП(б), які прийняли резолюцію протесту проти ловлі дезертирів. Резолюція вимагала припинення війни, а засіб боротьби уряду з дезертирством засуджувала, як «порушення усяких демократичних принципів» [3]. Київський комітет РСДРП(б) ухвалив також декларацію «Об отношении к предпринятой буржуазными властями ловле дезертиров». 20 травня її було надруковано у «Голосе социал-демократа». Декларація вказувала на прямий зв'язок між подіями 19—20 квітня (нота Мілюкова) та 15 травня, що свідчив про розвиток контрреволюції. Декларація критикувала дезертирство як метод наближення миру, відмічала, що воно завдає шкоди революційній справі, але категорично засуджувала боротьбу з дезертирством зі зброєю в руках і пояснювала трудя-

щим, що буржуазія використовує цю боротьбу для того, щоб посварити солдат та робітників.

Більшовики Києва вимагали припинити облави і боротися з дезертирами лише моральними засобами [7, № 26]. Цю вимогу більшовицькі депутати заявили на об'єднаному засіданні виконкому Київської Ради робітничих депутатів та студентської ради, але есеро-меншовицька більшість Ради постановила провадити рішучу боротьбу з дезертирами, як антигромадськими елементами, що загрожують свободі та революції [8].

Думку киян щодо дезертирства поділяли більшовики Харкова та інших міст України. Харківський «Пролетарий», зокрема, писав, що «дезертирство — це протест проти війни малоосвічених мас, які не бачать іншого виходу з існуючого становища, крім утечі» [6, № 51]. Пояснюючи причину масового дезертирства, більшовики викривали дійсних дезертирів — тих, що сидячи в тилу, нарощували свої капітали, — і вимагали посилати буржуазію в окопи [6, № 44]. Слідом за більшовиками цю вимогу поставили робітники та солдати. На знак протесту солдати відмовлялися виступати на позиції, доки не будуть відправлені на фронт капіталісти [6, № 43, 44, 46].

Взагалі, точку зору більшовиків на дезертирство поділяла переважна більшість робітників. Що ж стосується солдат, то частина з них була солідарна з більшовиками, а частина підтримувала уряд. Але й засуджуючи дезертирів, солдати вимагали, щоб були покарані тільки самі дезертири, а не їх родини. Таке рішення, наприклад, було прийняте на засіданні полкового комітету 466-ї пішої Херсонської дружини [4, с. 1705].

Меншовики та есери повністю підтримали точку зору уряду. Їх представники, наприклад, у виконкомі Південно-Західного фронту навіть пропонували видати закон, який би позбавляв дезертирів виборчих прав, прав на землю, а їх родини — солдатського пайка, радили також надсилати повідомлення про них додому, друкувати їх прізвища в газетах [5, с. 2067]. Ця постанова майже слово в слово збігається з постановою Тимчасового уряду від 25 травня 1917 р.

Про ставлення селян до дезертирства залишилося дуже мало документів, таких як рішення сільського сходу про виключення з товариства за приховування сина-дезертира, погрози занести дезертирів до «чорної книги» (позбавити права на землю) та інші. Але ставлення селян, судячи по цих документах, до дезертирів не було таким категоричним, як ставлення уряду.

Боротьба з дезертирством ще раз показала, що Тимчасовий уряд все більше ставав на контрреволюційний шлях.

Викриваючи імперіалістичну суть першої світової війни, піднімаючи маси на боротьбу за демократичний мир, більшовики України вміло використовували акт збройної боротьби влади з дезертирами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ленін В. І. Повн. збір. тв., т. 31, с. 441—442.
2. Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине. Сб. документов. Т. I. К., 1957.
3. Большевистские организации Украины в период подготовки и проведения Великой Октябрьской социалистической революции. Сб. документов т. I. К., 1957.
4. ЦДАЖР УРСР, ф. 3778, оп. 1, од. зб. 13, ар. 321, 328, 336; ф. 1705, оп. 1, од. зб. 2, ар. 12.
5. ЦДВІА, ф. 2158, оп. 2, од. зб. 131, ар. 65; ф. 2067, оп. III, од. зб. 2, ар. 21.
6. «Пролетарий» (Харьков) №№ 43, 44, 46, 47, 51; 16, 17, 19, 20, 26 травня 1917 р.
7. «Голос социал-демократа» (Киев) №№ 15, 26; 22 квітня та 20 травня 1917 р.
8. «Знамя труда» (Киев) № 47, 19 травня 1917 р.
9. «Единение» (Симферополь) № 52, 21 травня 1917 р.
10. «Нова рада» (Киев) №№ 6, 13, 14, 18, 39; 2, 13, 14, 20 квітня та 16 травня 1917 р.
11. Голуб П. Солдатские массы Юго-Западного фронта в борьбе за власть Советов. К., 1959.
12. Голуб П. Партия, армия и революция. М., 1967.
13. Розенфельд Ю. Н. Борьба большевиков за революционизирование солдатских масс в тыловых гарнизонах на Украине в период подготовки социалистической революции (март—октябрь 1917 г.). Автореферат. Харьков, 1963.
14. Васильков А. М. Військова діяльність більшовиків України в період підготовки і проведення Великого Жовтня. К., 1964.
15. Якупов Н. М. Большевики во главе революционных солдатских масс. К., 1967.
16. Підрахунок автора.

В. Д. АНДРІЄНКО

ДІЯЛЬНІСТЬ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ ПО ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ФРОНТУ Й КЕРІВНИЦТВУ НИМ (ВЕРЕСЕНЬ 1918 р. — ЧЕРВЕНЬ 1919 р.) І СУЧАСНА РАДЯНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ

Відомо, що в роки громадянської війни воєнне питання для Радянської влади було центральним. Вся увага Комуністичної партії зосереджувалась на організації захисту здобутків Жовтня, будівництві масової регулярної Червоної Армії і на організації збройної боротьби. Складовою частиною цієї діяльності було створення Української Червоної Армії, яка відіграла вирішальну роль у розгромі військ буржуазно-націоналістичної Директорії, у вигнанні англо-французьких інтервентів з Півдня України і з Криму. Тим часом в історичній літературі середини 30—40-х років значення Українського фронту майже зовсім замовчувалось [3, с. 112]. Недоліки в розробці проблеми та причини їх виникнення досить аргументовано й критично визначені в ряді монографій та історіографічних оглядів [3; 4; 10; 12].

Зробити огляд досліджень радянських істориків, що стосуються названої проблеми — така мета автора цієї статті.

Слід відзначити, що питання про створення самостійних збройних сил радянських республік у 1918—1919 рр. у наукових працях 50-х років порушувалось досить часто [5]. Однак найбільш повно й теоретично правильно воно було вирішено в монографії М. І. Куліченка [6]. Автор переконливо довів, що створення збройних сил і відповідних воєнних органів суверенних радянських республік у тих історичних умовах було обов'язковим і, безумовно, необхідним етапом у здійсненні національної політики партії [6, с. 110].

Висвітлюючи питання військового будівництва та збройної боротьби на Україні (кінець 1918 — середина 1919 рр.), автори досліджень широко використовують праці В. І. Леніна, в яких подається характеристика даного періоду, рішення Комуністичної партії. В. І. Ленін у багатьох своїх доповідях, промовах, статтях, телеграмах давав всебічний аналіз становища на Україні, викривав контрреволюційний характер українських буржуазних націоналістів, чітко визначав завдання трудящих і Комуністичної партії України в боротьбі за Радянську владу. Разом з тим, у цих документах яскраво відбито, як В. І. Ленін організовував український народ на боротьбу проти внутрішніх і зовнішніх ворогів, подавав їм всебічну допомогу.

Природно, що роль В. І. Леніна в організації боротьби українського народу на захист революційних завоювань привертає особливу увагу істориків. У прямому зв'язку з цим знаходиться й питання про роль В. І. Леніна в створенні збройних сил України. Радянські історики наводять різноманітний, багатий фактичний матеріал, що свідчить про керівну роль ЦК РКП(б) і В. І. Леніна в будівництві Червоної Армії України та здійсненні КП(б)У ленінських настанов щодо створення регулярної армії [5—12; 15]. На жаль, жодної спеціальної роботи з цього питання ми ще не маємо.

Заслугує на увагу розгляд діяльності КП(б)У по будівництву Червоної Армії у вересні-листопаді 1918 р. (до створення Реввійськради групи військ Кримського напрямку). Вже в другій половині 50-х років автори досліджень [5] використали значний матеріал центральних партійних архівів, який свідчить про напружену і велику роботу молодого Комуністичної партії України по формуванню військових частин (IV пленум ЦК КП(б)У, що відбувся в м. Орлі 8—9 вересня 1918 р.; нарада представників ревкомів і командування 2-ї української радянської дивізії 7—13 жовтня 1918 р.; II з'їзд КП(б)У 17—22 жовтня 1918 р.; засідання ЦК КП(б)У від 23 і 25 жовтня 1918 р. та ін.).

Однак аналіз робіт тих років свідчить «про існування певного розриву між вивченням проблем громадянської історії і історії Комуністичної партії в 1918 р. на Україні» [9, с. 143], про недостатність вивчення партійного, політичного аспекту теми. Восени 1918 р. організаційна діяльність КП(б)У ускладнювалась розбіжністю поглядів членів ЦК на питання тактики боротьби за

відновлення Радянської влади. Пояснявалось це принциповими протиріччями в оцінці співвідношення сил революції і контрреволюції на Україні. Керівництво нового складу ЦК КП(б)У — Е. Квірінг, Я. Епштейн, І. Шварц, — не вважаючи збройне повстання на Україні справою близького майбутнього, наполягало на ліквідації повстанських дивізій. Така лінія не відповідала рішенням II з'їзду КП(б)У і не знайшла підтримки у більшості членів ЦК КП(б)У. Використання партійних матеріалів дало можливість І. І. Ситьку, М. І. Супруненьку, Т. Д. Бондарю, В. Є. Тичині [7, 8] в достатній мірі висвітлити це питання. Необхідно зауважити, що стаття І. І. Ситька була першим конкретним історико-партійним дослідженням цієї теми. Автор, вдало використавши нові архівні й друковані джерела, висвітлив головні моменти діяльності КП(б)У по формуванню повстанських дивізій, що було початком створення регулярного війська на Україні. Проте І. І. Ситько не дав глибокого аналізу стану внутріпартійних відносин і помилково оцінив позицію «правих» як правий ухил в рядах КП(б)У [8, с. 139].

Серйозним внеском в історіографію проблеми є праці І. К. Рибалки [10], О. Й. Шусь [11, 12], М. І. Супруненька [7]. І. К. Рибалка в загальних рисах виклав процес створення вищих і місцевих воєнних органів, особливості й труднощі формування Червоної Армії України та, використавши значний документальний матеріал (архів, пресу, «Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України» та ін.), та розпоряджень попередніх років, показав величезну прихильність народних мас до Червоної Армії і частково — їх участь у військовому будівництві. І. К. Рибалка одним з перших радянських істориків всебічно висвітлив провідну роль Комуністичної партії у всенародній боротьбі проти буржуазно-націоналістичної Директорії, в створенні й керівництві Українським фронтом. Наведений у монографіях фактичний матеріал спростовує докази буржуазних націоналістичних істориків про начебто окупаційний характер Радянської влади.

Праці О. Й. Шусь привертають увагу не тільки з точки зору комплексного вирішення теми, введення в науковий обіг багатьох нових матеріалів, зокрема, таких, як матеріал про нараду в м. Орлі представників ЦК КП(б)У з командуючим особливої групи військ Курського напрямку (19 листопада 1918 р.), про створення і діяльність партійно-політичних органів і комуністичних осередків, про військове будівництво на Україні в 1919 р. і т. д., а й з позицій оцінки ряду важливих моментів. Так, наприклад, О. Й. Шусь, аналізуючи документальний матеріал, робить висновок, що вперше питання про створення регулярних військових частин, як найголовніше завдання комуністів, було розглянуто IV пленумом ЦК КП(б)У (8—9 вересня 1918 р.) [12, с. 7]. О. Й. Шусь правомірно виділяє два періоди діяльності КП(б)У по організації збройних сил: перший — вересень

1918 р. — січень 1919 р. — період створення Українського фронту (остаточно оформлений 4 січня 1919 р. постановою Реввійськради республіки); другий — січень — червень 1919 р. — період дальшого зміцнення Українського фронту, підвищення боєздатності частин і з'єднань, поліпшення партійно-політичної роботи. Авторка розглядає три основних завдання, які вирішували ЦК КП(б)У і Тимчасовий робітничо-селянський уряд, організуючи Український фронт. Це — створення регулярних частин Червоної Армії, створення організаційно-адміністративного воєнного апарату по типу того, що існував в РРФСР; взаємодія й допомога іншим радянським фронтам [12; с. 14]. Торкаючись питання про роботу квітневого (1919 р.) Пленуму ЦК КП(б)У, який виробив заходи в галузі військового будівництва на основі рішень VIII з'їзду РКП(б), О. Й. Шусь не тільки відзначає позитивні результати роботи партійних організацій України, а й прогалини в справі будівництва армії. Головна з них — партизанщина. Авторка, на наш погляд правильно пояснює це низкою об'єктивних і суб'єктивних причин. До перших вона відносить відсутність достатнього пролетарського прошарку в частинах з переважаючим селянським елементом: відсутність достатнього політичного досвіду в українського селянства, на яке істотно впливало і економічно, і політично куркульство; особливості історичного розвитку на Україні в 1917—1918 рр.; своєрідність становлення Українського фронту й формування його частин. До суб'єктивних належали окремі помилки партійних організацій, в першу чергу, в земельному питанні [18, с. 17].

Значно доповнює історію військового будівництва праця М. І. Супруненка [7]. Автор наводить новий фактичний матеріал з діяльності ЦК РКП(б) по урегулюванню складу Українського радянського уряду і командування Українського фронту в січні 1919 р. [7, с. 164—165], по подоланню сепаратистських тенденцій деяких місцевих працівників, які виявились у прагненні Військово-революційного комітету Донецького басейну створити окреме командування військ на базі реорганізації Реввійськради групи військ І. Кожевникова. Відомо, що і Реввійськрада республіки, і ЦК РКП(б), і В. І. Ленін негативно поставились до пропозиції про створення донецької єдності. В телеграмі В. І. Леніна 1 червня 1919 р. на ім'я В. І. Межлаука і К. Є. Ворошилова повідомлялося, що Політбюро ЦК, цілком погоджуючись з Реввійськradoю республіки, «рішуче відкидає план українців об'єднувати 2, 8 і 13 армії, створювати окрему донецьку єдність. Ми вимагаємо, щоб Ворошилов і Межлаук виконували своє безпосереднє завдання — створити міцну українську армію» [2, с. 300].

Аналізуючи хід будівництва збройних сил, М. І. Супруненко відзначає, що військова робота розширювалась і ускладнювалась в міру звільнення України [7, с. 171—172], що командування Українського фронту і Наркомвоєн України, захоплені

розвитком бойових дій на фронті, не мали достатньої змоги й часу, щоб ґрунтовно реорганізувати повстанські загони, прищепити навички залізної військової дисципліни, підвищити їх політичну свідомість [7, с. 172]. В праці на конкретних прикладах показані серйозні недоліки військового будівництва, пов'язані з включенням до складу радянських військ загонів, які раніше знаходилися на службі в Директорії. Щодо питання про роботу III Всеукраїнського з'їзду Рад (6—10 березня 1919 р.), автор відзначає послідовне відстоювання основних ленінських принципів будівництва Червоної Армії в боротьбі проти поглядів лівих есерів, які пропонували відмовитись від принципу призначення командирів, ввести виборні начала, ліквідувати інститут політичних комісарів.

Слід відзначити наукове значення статей та матеріалів, які, починаючи з кінця 50-х років, друкуються на сторінках «Українського історичного журналу» та «Военно-исторического журнала». До речі, в «Українському історичному журналі» [1969, № 1] був опублікований історіографічний огляд Я. М. Гореліка «Проблеми України на сторінках «Военно-исторического журнала» (з нагоди 10-річчя з дня виходу в світ першого номера), в якому коротко проаналізовано також висвітлення історії будівництва Радянської Армії на Україні [13, с. 143—145]. Автор, зокрема, торкаючись повідомлення І. Данішевського «Забута сторінка історії» [17], в якій мова йшла про I з'їзд політпрацівників Червоної Армії України, цілком справедливим вважає зауваження про те, що цей з'їзд (а без вивчення його матеріалів справді неможливо показати процес військового будівництва) не згадується навіть у таких виданнях, як «Історія громадянської війни в СРСР» та «Історія Української РСР» [13, с. 144].

Привертає увагу повідомлення О. С. Кудлая [14], який, використавши матеріал Партархіву Інституту історії партії ЦК КП України, досить широко виклав найважливіші рішення Пленуму ЦК КП(б)У від 7—9 квітня 1919 р. з військового питання та на базі матеріалів газети «Красная Армия» (орган Народного Комісаріату військових справ України) вперше детально висвітлює роботу I з'їзду політпрацівників Червоної Армії України. Недоліком повідомлення О. С. Кудлая є те, що в ньому все ж глибоко не з'ясовані особливості будівництва Радянської Армії на Україні.

Взагалі, дослідники, як правило, обходять питання про визначення специфічного, особливого в військовому будівництві і обмежуються ілюстративним показом особливостей історичного розвитку України. О. С. Кудлай, говорячи про те, що будівництво збройних сил на Україні мало свої особливості, посилається на ленінську оцінку їх стану. У доповіді на пленумі Всеросійської Центральної Ради професійних спілок про завдання профспілок у зв'язку з мобілізацією на Східний фронт 11 квіт-

ня 1919 року В. І. Ленін говорив, що Україна ще «не перейшла від періоду партизанщини і стихійних повстань до регулярної армії, яка властива зміцнілій владі всякого класу, в тому числі й пролетаріату» [1, т. 28, с. 256]. В. І. Ленін зовсім не вважав період партизанщини і стихійних повстань особливістю процесу будівництва регулярної армії на Україні, а тільки, порівнюючи становище України початку 1919 р. з становищем Радянської Росії в перші місяці після Великої Жовтневої соціалістичної революції, відзначав, що в Росії проходив подібний процес. «Я дозволю собі торкнутися трохи різних епох щодо наших воєнних завдань. Перше наше воєнне завдання, яке стоїть перед нами, ми розв'язували тим же партизанським нерегулярним повстанням, як зараз на Україні розв'язують тамтешні товариші» [1, т. 29, с. 255].

Значним досягненням радянської історіографії є вихід колективних праць [16], у яких дана проблема вирішується не тільки шляхом узагальнення всіх попередніх досягнень дослідників, але й на базі введення в науковий обіг великої кількості нових документів, що об'єктивно відтворюють складність, специфічність, хід, підсумки й недоліки воєнної організаторської роботи Комуністичної партії України. Безумовно, навіть опублікування такої синтетичної праці, як «Українська РСР в період громадянської війни», де названа тема значно ширше висвітлена, ніж в інших колективних виданнях, не вичерпує всього комплексу питань.

Таким чином, аналіз історичної літератури свідчить про значні досягнення в розробці таких напрямків проблеми: діяльність більшовиків на Україні по створенню перших регулярних військових частин (кінець 1918 р.), створення партійно-політичного апарату і розгортання політичної роботи у військах Українського фронту, робота КП(б)У по чисельному збільшенню армії за рахунок партизансько-повстанських сил і мобілізацій (партійних, профспілкових, загальних). Досить ґрунтовно використана ленінська теоретична спадщина з проблеми, досліджена роль ЦК РКП(б) і В. І. Леніна у мобілізації трудящих України на захист завоювань Великого Жовтня, на будівництво збройних сил республіки. Але досі немає єдиної глибокої праці з усього комплексу питань.

Не всі теми висвітлюються в однаковій мірі. Слабко розроблені питання всебічного керівництва партійних організацій України військовим будівництвом, зокрема, створенням вищого й місцевого військово-адміністративного апарату; керівництво організацією збройних сил радянськими органами влади та профспілками, діяльність політичних комісарів; військове й матеріальне забезпечення армії; взаємодія з іншими радянськими фронтами; використання буржуазних військових спеціалістів, підготовка командних кадрів; викриття контрреволюційності

українських дрібнобуржуазних націоналістичних партій в рішенні питань будівництва регулярної армії.

Для збагачення дослідницької бази необхідно видати збірник партійних документів і матеріалів з даної теми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ленін В. І. Доповідь про завдання професійних спілок у зв'язку з мобілізацією на Східний фронт. Тв., т. 29, с. 247—259.
2. Ленін В. І. Про Україну, ч. II, 1917—1922. К., 1969, 760 с.
3. Найда С. Ф. О некоторых вопросах истории гражданской войны в СССР. М., 1958, 244 с.
4. Супруненко М. І. До питання про вивчення історії громадянської війни на Україні. «Комуніст України», 1956, № 10, с. 23—31.
5. Білан Ю. Я. Отечественная война украинского народа против немецких оккупантов в 1918 году. К., 1960, 330 с. Скляренко Є. М. Утворення Комуністичної партії України та її керівництво боротьбою трудящих проти австро-німецьких окупантів у 1918 р. К., 1958, с. 88. Скляренко Є. М. Боротьба трудящих України проти німецько-австрійських окупантів і гетьманщини в 1918 р. К., 1960, 284 с. Заставенко Г. Ф. Крах німецької інтервенції на Україні в 1918 р. К., 1959, 155 с.
6. Куличенко М. Борьба Коммунистической партии за решение национального вопроса в 1918—1920 гг. Харьков, 1963, 447 с.
7. Супруненко Н. Очерки истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине. М., 1966, 455 с. та інші.
8. Сытько И. Из истории борьбы большевиков Украины за создание первых регулярных воинских частей Красной Армии (конец 1918 г.) Труды ВВПИ им. М. И. Калинина. Л., 1957, т. XIII, с. 156—1929.
9. Шиловец Ю. Рецензия на кн. Скляренка Є. М. «Боротьба трудящих України проти німецько-австрійських окупантів і гетьманщини в 1918 р.» — «Український історичний журнал», 1961, № 1, с. 142—143.
10. Рибалка І. Відновлення Радянської влади на Україні (1918—1919) Харків, 1957, 295 с.
11. Шусь О. Створення партійно-політичного апарату і розгортання політичної роботи в військах Українського фронту (грудень 1918 — січень 1919 рр.).
12. Шусь О. Коммунистическая партия Советского Союза — организатор и руководитель Украинского фронта (сентябрь 1918 г. — июнь 1919 г.) автореф. дисерт. К., 1962, 24 с.
13. Горелік Я. Проблеми історії України на сторінках «Военно-исторического журнала» — «Український історичний журнал», 1961, № 1, с. 143—145.
14. Кудлай О. До питання про політичну роботу в Червоній Армії на Україні в 1919 р. — «Український історичний журнал», 1956, № 4, с. 98—105.
15. Куличенко М. Роль В. И. Ленина в создании и укреплении государственного союза Советской России и Советской Украины (1917—1922 гг.).
16. История гражданской войны в СССР, т. 3, М., 1958 679 с.; т. 4, 1959, 443 с.
17. Данишевский И. Забытая страница истории. «Военно-исторический журнал», 1960, № 6, с. 122—125.

Р. Я. ПИРИГ

ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ СУЧАСНИХ ПУБЛІКАЦІЙ З ІСТОРІЇ КП(б)У ПЕРІОДУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ (ЛЮТИЙ—ЛИСТОПАД 1918 р.)

З історії боротьби одного з найбільших загонів КПРС — Комуністичної партії України в період промадянської війни — збереглася величезна кількість документів. Значна частина з них

опрацьована радянськими істориками та архівістами і опублікована.

Для дальшого розвитку видань історико-партійних документів необхідно з'ясувати загальну картину стану документальних публікацій:

кількість і характер видань за часом опублікування;
кількість і характер опублікованих документів;
повноту відбиття в них найважливіших подій в історії більшовицьких організацій України в цілому та окремих її місцевостей;

якість видань з точки зору вимог археографії тощо.
Особливої уваги, зрозуміло, потребує аналіз видань ленінських документів.

Здійснення цих завдань — предмет спеціального монографічного дослідження. Дане ж повідомлення має на меті лише поставити і частково висвітлити деякі з вказаних питань щодо публікації документів, які відбивають історію КП(б)У за період з лютого до листопада 1918 року.

Як розвивалось видання цих документів? Першими надруковані найважливіші з них — протоколи I та II з'їздів КП(б)У. Вони з'явилися вже в 1918 та 1919 р. [25; 24]. У 20-х роках ці протоколи були перевидані [21; 13]. До 10-річчя Великого Жовтня вперше видається збірник «КП(б)У в резолюціях її з'їздів і конференцій» [7], а в 1934 р. виходить «Історія КП(б)У в матеріалах і документах» [19], яка містить у собі багато важливих і різноманітних джерел з історії більшовицьких організацій. Історико-партійні документи зазначеного періоду публікувалися і в таких виданнях, як «Літопис революції», «Пролетарская революция», «Красный архив».

Величезне значення мало видання 1924 та 1936 р. перших збірників ленінських документів про Україну [3; 4].

Як бачимо, у 20—30-ті роки документи з історії КП(б)У, особливо щодо діяльності її вищих органів, друкувалися досить часто. Однак з того часу і до середини 50-х років публікація їх значно скоротилась. Переважна більшість згаданих видань стала бібліографічною рідкістю, важкодоступною для широкого кола дослідників, викладачів та пропагандистів.

Після XX з'їзду КПРС робота по виявленню, обробці та публікації документів періоду громадянської війни, в тому числі й документів з історії КП(б)У, значно активізувалася. Досить сказати, що з 1957 р. видано понад 20 збірників документів про боротьбу за Радянську владу на Україні [9; 10; 11; 12; 15; 16; 20; 22; 23; 26; 27; 28 та ін.]. Серед них тільки два спеціально присвячені історії Комуністичної партії України [6; 8].

Історичним джерелом першочергової ваги, теоретичною основою дослідження історії Комуністичної партії України є ленінські документи. Найповніше вони представлені в збірнику «В. І. Ленін про Україну» [5]. В цьому збірнику з періоду,

що нас цікавить, опубліковано 78 документів та матеріалів В. І. Леніна. Вони свідчать про глибоку увагу Володимира Ілліча до України, до діяльності місцевих більшовицьких організацій. Не було ні одного тижня, коли б В. І. Ленін не звертався до подій на Україні, не займався б питаннями надання практичної допомоги боротьбі українського народу.

Серед ленінських матеріалів 9 документів ЦК РКП (б) і Раднаркому, особисто написаних В. І. Леніним; 4 статті, 21 доповідь та виступи; 44 листи, телеграми, радіограми, записки тощо.

Хоч книга «В. І. Ленін про Україну» є найповнішим серед подібних видань, слід зауважити, що порівняно з Повним зібранням творів В. І. Леніна тут подано скорочено або не включено ряд документів, які, на наш погляд, надзвичайно важливі для розуміння ленінської оцінки політичних подій на Україні того часу. Це промова В. І. Леніна на II Всеросійському з'їзді комісарів праці [див. 1, т. 36, с. 369] та проект резолюції на доповідь про боротьбу з голодом на об'єднаному засіданні ВЦВК [1, т. 36, с. 419] та інші праці, де містяться ленінські вказівки про необхідність використання партією досвіду подій на Україні. Гадаємо, тільки з періоду березень-липень 1918 року до збірника треба було включити ще близько 10 ленінських документів, в яких є важливі матеріали про Україну [1, т. 36, с. 360, 369, 443, 493, 507, 508 та ін.].

Відомо, яким насиченим складними і важливими подіями був для більшовиків України період з лютого по листопад 1918 року. Це боротьба проти німецько-австрійських загарбників, робота в підпіллі, створення КП (б) У, подолання внутрішніх незгод тощо.

Як же відображені ці та інші події історії КП (б) У в документальних публікаціях? Складена нами таблиця дає змогу зробити такі висновки.

По-перше, найповніше відображена історія більшовицьких організацій Київщини, Чернігівщини. Це важливо, бо саме тут влітку-восени 1918 р. розгорнулася величезна партизансько-повстанська боротьба проти окупантів. Але дуже мало опубліковано документів про діяльність більшовиків Харківщини та Донбасу. Це вже прикро, бо, як відомо, трудящі саме цих пролетарських районів відіграли вирішальну роль у перемозі Радянської влади на Україні. Пояснюється це, на наш погляд, не відсутністю таких документів, а слабкою роботою по їх публікації.

По-друге, в усіх збірниках недостатньо представлені документи про діяльність повітових більшовицьких організацій та партосередків. Причиною цього є те, що в умовах підпілля низові партійні організації, як правило, документації не вели.

В. І. Ленін дуже високо цінував протоколи партійних з'їздів як документи, що «дають єдину в своєму роді, незамінну по точності, повноті, всебічності, багатству і аутентичності картину дійсного стану справ у нашій партії» [2, т. 8, с. 183].

Збірники документів	Доку				
	Загальна кількість	В т. ч. про діяльність КП(б)У	З'їздів ЦК КП(б)У		
			Резолюції з'їздів	Рішення ЦК КП(б)У	Звернення
«КП України в резолюціях ...»	17	17	16		1
«Партия в период иностранной военной интервенции ...»	2	2	1	1	
«Из истории гражданской войны в СССР» т. I	50	19		1	4
«Гражданская война на Украине», т. I, кн. I	467	97	2	4	1
«Борьба за Советскую власть в Крыму», т. 2	34	10		1	
«Борьба трудящихся Волыни...»	54	1			
«Борьба трудящихся Черниговщины...»	104	31			
«В огне гражданской войны», Одесса	149	42	3		
«До історії боротьби трудящих Ровенщини»	18	5			
«За власть Советов», Запорожье	10	4			
«Киевщина в годы гражданской войны»	129	55	1	1	2
«Победа Советской власти на Херсонщине»	16	10			1
«Поділля в роки громадянської війни»	123	19			1
«Трудящиеся Полтавщины в борьбе...»	31	17			
«Трудящиеся Сумщины в борьбе...»	29	15			
«Трудящі Черкащини в боротьбі...»	48	14			
«Харьковщина в период гражданской войны...»	78	17		3	1

* До таблиці не включені збірники, в яких немає історико-партійних

В липні та жовтні 1918 р. відбулися два перші з'їзди КП(б)У. Про видання їх протоколів уже говорилося. Ці видання майже півстолітньої давності тепер стали бібліографічною рідкістю.

З матеріалів I та II з'їздів КП(б)У перевидані останнім часом лише їх резолюції, які ввійшли до збірника «Комуністична партія України в резолюціях...» [6, с. 6—29] та до деяких інших збірників. Це найважливіші з документів з'їзду. Але одні резолюції не дають повної уяви про складність питань, які вирішувалися на з'їзді. Без вивчення протоколів не можна дізнатися про склад з'їзду, представництво партійних організацій, про позицію окремих делегатів з багатьох важливих питань партійного будівництва на Україні. Тільки вивчення протоколів дає змогу з'ясувати причини негативної оцінки II з'їздом КП(б)У діяльності ЦК першого скликання та багатьох інших питань. Отже, нове повне видання протоколів з'їздів КП(б)У є завданням першочергової ваги.

менти

Обласних та губернських комітетів КП(б)У			Повітових комітетів КП(б)У			Партосередків	Ворожого табору	
Рішення	Звернення	Інформації до ЦК	Протоколи	Рішення	Звернення		Загальна кількість	В т. ч. про діяльність КП(б)У
1	5 2 1	2 2		2		13 207 17 46 39	32 4 1 22	
1	4	4	2 1			59 17 2	29 2	
3	3 2 1 1	2 1 1		1	2 1	68 8 96 46 9 29	29 5 13 11 8 9	

документів.

Розглянемо далі ті з опублікованих документів, що відображають діяльність ЦК КП(б)У в 1918 році. Відомо, що між I та II з'їздами відбулося кілька пленарних засідань ЦК КП(б)У, але тільки в збірнику «Гражданская война на Украине» вміщено декілька документів про них [14, т. I, кв. I, №№ 363, 438, 441, 442]. Та скорочені публікації не можуть замінити повного протоколу. Наприклад, опублікована частина матеріалів вересневого (1918) Пленуму ЦК КП(б)У зовсім не дає змоги з'ясувати вирішення Центральним Комітетом складного питання про оцінку наказу № 1.

До матеріалів про діяльність вищих органів КП(б)У, на наш погляд, слід віднести також матеріали двох партійних нарад, що відбулися в квітні та травні 1918 р.

Для правильного висвітлення питань консолідації більшовицьких сил на Україні та вироблення єдиної тактики в умовах окупації, для вірного розуміння полеміки між так званими «лі-

вими» і «правими» у КП(б)У величезне значення має вивчення матеріалів Таганрозької наради 19—20 квітня 1918 р. Видане в 1918 р. «Извещение о созыве конференции партийных организаций коммунистов (большевиков) Украины» [18], а також матеріали «Некоторые новые данные о Таганрогском совещании», опубліковані в журналі «Літопис революції», [29, 1928, № 4], стали тепер бібліографічною рідкістю. Вони лише частково увійшли в збірник «Большевистские организации Украины в период установления и укрепления Советской власти» [8, № 68, 69]. Однак тут немає ні персонального складу учасників наради, ні списку поіменного голосування які є в більш ранніх публікаціях.

Відомо також, що в травні 1918 р., скориставшись з'їздом профспілок, що проходив у Києві, більшовики провели нелегальну партійну нараду. На ній було створено Всеукраїнський партійний центр, який разом з Оргбюро, обраним Таганрозькою нарадою, відіграв значну роль в утворенні КП(б)У. Зараз опубліковані лише витяги з протоколів цієї наради [14, т. 1, кн. 1, № 219], хоч документи її заслуговують на повне передрукування.

А як відображена в документальних публікаціях діяльність обласних, губернських та міських комітетів КП(б)У? На жаль, в збірниках майже немає протоколів конференції або засідань місцевих комітетів КП(б)У. Є тільки поодинокі документи про діяльність Київського та Одеського комітетів партії в 1918 р. [20, № 82, 91; 12, № 32]. Більш повно зібрані звернення та листівки, видані губернськими комітетами, особливо в липні — серпні та жовтні — листопаді 1918 р. [14, т. 1, № 340, 361 та ін.]. Мало опубліковано і документів про діяльність повітових організацій. Це пояснюється тим, що їх залишилось з часів підпілля — одиниці. Найширше представлені керівництво більшовиків України Всеукраїнським страйком залізничників та робота партійних органів серед австро-німецьких військ [17, т. 1, № 573; 14, т. 1, кн. 1, № 319, 320, 370; 20 № 57, 63, 64 та ін.]. Ці події відображені в десятках документів, про них йде мова в багатьох збірниках.

Серед публікацій значну кількість становлять матеріали контрреволюційних установ і буржуазної преси. Так, з 1700 документів, що належать до зазначеного періоду, в збірниках їх вміщено — 710, тобто 40%. За нашими підрахунками, з цієї групи лише 180 документів дають відомості про діяльність більшовицьких організацій. Проте слід пам'ятати, що в багатьох випадках ці документи є єдиним свідченням про діяльність більшовицьких організацій, особливо підпільних.

Такою є загальна картина видання документів з історії більшовицьких організацій періоду боротьби проти австро-німецьких окупантів і гетьманщини.

Розгляд сучасних документальних публікацій з історії КП(б)У вказаного періоду громадянської війни дозволяє зробити такі висновки.

1. Починаючи з 1956 р., у республіці значно розширилося видання збірників документів з історії громадянської війни. В них подано багато матеріалів про діяльність більшовицьких організацій. Ці документи розкривають керівну роль Комуністичної партії в боротьбі трудящих України проти іноземної і внутрішньої контрреволюції, показують вирішальне значення єдності всієї партії під керівництвом Ленінського ЦК РКП(б).

Разом з тим слід відзначити, що деякі з видань мають недостатній науково-довідковий апарат (відсутні археографічні довідки, іменні географічні та інші покажчики тощо).

2. На наш погляд, подальшому розвитку історико-партійних досліджень сприяло б:

видання спеціальних збірників документів про діяльність КП(б)У в роки громадянської війни;

посилення уваги до виявлення і публікації нових документів з історії КП(б)У, особливо її низових організацій;

перевидання протоколів з'їздів КП(б)У, причому повне і звірене з текстом першоджерел;

підготовка і видання нового збірника рішень вищих органів Комуністичної партії України, куди б увійшли і матеріали найважливіших партійних нарад і засідань ЦК КП(б)У.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ленин В. И. Полн. собр. соч., т. 36, 741 с.
2. Ленин В. И. Повн. збр. тв., т. 8, 641 с.
3. Ленин В. И. об Украине. Харьков, 1924, 78 с.
4. Ленин В. И. Статті і промови про Україну. К., 1936, 372 с.
5. Ленин В. И. про Україну, ч. II, Держполітвидав УРСР, К., 1969, 760 с.
6. Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів і конференцій, 1918—1956. Держполітвидав УРСР, К., 1958, 703 с.
7. КП(б)У в резолюціях її з'їздів і конференцій. Харків, 1927.
8. Большевицские организации Украины в период установления и укрепления Советской власти. Ноябрь 1917—апрель 1918 гг. Сб. документов и материалов. К., Политиздат УССР, 1962, 756 с.
9. Борьба за Советскую власть в Крыму. Документы и материалы. Т. 2. Симферополь, 1961, 364 с.
10. Борьба трудящихся Вольны за власть Советов. Сб. документов и материалов. Житомир, 1957, 480 с.
11. Борьба трудящихся Черниговщины за власть Советов. Сб. документов и материалов. Чернигов, 1957, 474 с.
12. В огне гражданской войны. Сб. документов и материалов. Одесса, 1962, 503 с.
13. Второй съезд КП(б)У. Протоколы. Харьков, 1927, 210 с.
14. Гражданская война на Украине. Сб. документов и материалов в трех томах, четырех книгах. Т. 1, кн. 1, 2. К., «Наукова думка», 1967, 875 с., 491 с.

15. До історії боротьби трудящих за встановлення Радянської влади на Ровенщині в 1917—1920 рр. Документи і матеріали. Ровно, 1957, 103 с.
16. За власть Советов. Сб. документов и воспоминаний. Запорожье, 1957, 280 с.
17. Из истории гражданской войны в СССР. Сб. документов и материалов в трех томах, т. 1. М., 1960, 832с.
18. Извещение о созыве конференции партийных организаций коммунистов (большевиков) Украины. Изд. Оргбюро. М., 1918, 20 с.
19. Історія КП(б)У в документах і матеріалах. Хрестоматія. Харків, 1934, 692 с.
20. Киевщина в годы гражданской войны и иностранной военной интервенции. Сб. документов и материалов. К., 1962, 443 с.
21. Первый съезд Коммунистической партии (большевиков) Украины. 5—12 июня 1918 г. Статьи и протоколы. Харьков, 1923, 184 с.
22. Победа Советской власти на Херсонщине. Сб. документов и материалов. Херсон, 1957, 380 с.
23. Поділля в роки громадянської війни. Вінниця, 1959, 487 с.
24. Протоколы II съезда Коммунистической партии (большевиков) Украины. Изд. ЦК КП(б)У, К., 1919, 104 с.
25. Протоколы I съезда Коммунистической партии (большевиков) Украины. Изд. ЦК КП(б)У, М., 1918, 104 с.
26. Трудящиеся Полтавщины в борьбе за установление и укрепление Советской власти (1917—1920 гг.). Сб. документов и материалов. Полтава, 1957, 228 с.
27. Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов (1917—1920 гг.). Сб. документов и материалов. Сумы, 1957, 391 с.
28. Трудящі Черкащини в боротьбі за владу Рад (1917—1920 рр.). Сб. документів і матеріалів. Черкаси, 1957, 303 с.

М. М. ОЛІЙНИК

З ІСТОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІЛЬШОВИКІВ ХАРКІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ПО СТВОРЕННЮ КОМІТЕТІВ НЕЗАМОЖНИХ СЕЛЯН У 1920 РОЦІ

Твердою опорою Комуністичної партії і Радянської влади на селі в роки громадянської війни та побудови фундаменту соціалістичної економіки стали бойові організації сільської бідноти і середняків — комітети незаможних селян (КНС).

Керуючись вказівками ЦК РКП(б) і В. І. Леніна, IV Всеукраїнська конференція вирішила створити на селі опорні пункти пролетаріату — комітети незаможних селян. Для вироблення положення про КНС при Раді Народних Комісарів УРСР була створена спеціальна комісія. 9 травня 1920 р. ВУЦВК та Раднарком республіки опублікували закон про комітети незаможних селян, який був пізніше схвалений IV Всеукраїнським з'їздом Рад [10, ф. 2, оп. 1, спр. 576, арк. 128].

В кінці травня — на початку червня на Харківщині почалося створення комнезамів. На своїх зборах, конференціях і з'їздах трудове селянство, схвалюючи політику Радянської влади, обіцяло їй всебічну допомогу, підтримало ідею утворення комнезамів. Наприклад, зібравшись на вибори КНС, селяни села Введенка Чугуївського повіту прийняли таку резолюцію: «Вітаємо постанову про організацію КНС. Ми, незаможні селяни, обіцяємо допомагати в будівництві Радянської влади і ні на

крок не будемо відступати від принципів закону про КНС» [11, ф. Р—93, оп. 1, спр. 177, арк. 9].

У зведенні ЦК КП(б)У від 19 червня 1920 р. відзначалось: «На Харківщині повсюдно проходить організація комнезамів, причому в деяких повітах, як в Чугуївському і Ізюмському, комітети зустрічаються з радістю і дістають повне схвалення населення» [6, ф. 17, оп. 12, спр. 686, арк. 25].

Боротьбу за створення комітетів незаможних селян очолила губерньська партійна організація. Вона закликала пролетаріат губернії прийти на допомогу в справі організації КНС і цим сприяти зміцненню союзу робітничого класу і трудящого селянства. Як зазначалось у звіті Харківського губкому КП(б)У, з 1 по 15 червня «вся робота губкому була направлена на підготовку продовольчого місяця, який проводився в губернії з 10 червня по 10 липня» [6, ф. 17, оп. 12, спр. 704, арк. 9]. Мета місячника — продрозверстка та утворення комнезамів.

Харківська загальноміська робітничка конференція, відгукнувшись на постанову губкому КП(б)У, вирішила мобілізувати на продовольчий місячник 700 найбільш свідомих робітників [7, ф. 1, оп. 5, спр. 54, арк. 9]. А всього по даних опродкомгубу на продовольчу роботу було надіслано 887 чоловік, серед них 91 комуніста [11, ф. 203, оп. 1, арк. 8].

Для посилення агітаційно-масової роботи на місцях з Харкова у повіті було відправлено 30 тисяч відозв «До селян Харківської губернії» і 10 тисяч інструкцій по організації незаможних селян [6, ф. 17, оп. 12, спр. 704, арк. 3]. Значна частина трудящих, направлених на продовольчу роботу, вчилась на десятиденних курсах при губкомі партії по веденню агітаційно-політичних заходів серед селян [6, ф. 17, оп. 12, спр. 704, арк. 3].

Велику роботу по організації КНС провели повітові та місцеві партійні організації. Загальні збори Богодухівської міської парторганізації, обговорюючи продовольче питання, ще 24 травня вирішили мобілізувати в продзагони 50 комуністів, а також скликати широкий актив і обговорити питання про утворення комітетів незаможних селян [8, ф. 29, оп. 1, спр. 1, арк. 26]. У зведенні Харківського губкому КП(б)У відмічалось, що «вся діяльність партійних організацій Валківського повіту зводилась, головним чином, до роботи по утворенню комнезамів, що для цього було направлено на село багато рядових і керівних партійних працівників» [16, с. 134].

Створення комітетів незаможних селян на Харківщині проходило в жорсткій класовій боротьбі. Куркульство разом з іншими ворогами вело посилену антирадянську агітацію і вдавалось до різних провокацій, аби перешкодити згуртуванню незаможного селянства. Та незважаючи на багаточисленні перешкоди, організація КНС в цілому проходила успішно. Наприклад, в Лебединському повіті на 25 червня було утворено 35 волосних і 60 сільських комнезамів [11, ф. Р—203, оп. 1, спр. 209, арк. 2].

На 1 серпня в Харківській губернії вже існувало 894 комнезами [15, с. 4].

Губернська партійна організація, виконуючи настанови ЦК КП(б)У, постійно керувала діяльністю КНС, дбаючи про їх організаційне зміцнення і поліпшення роботи. З червня 1920 р. в штат губкому були введені спеціальні інструктори по роботі на селі [11, Р—203, оп. 1, спр. 86, арк. 2]. Дещо пізніше за вказівками ЦК КП(б)У був створений відділ губкому партії по роботі на селі [11, ф. Р—203, оп. 1, спр. 86, арк. 69].

Питання, пов'язані з діяльністю комнезамів, неодноразово обговорювались в міських партійних організаціях. Так, міський пленум губкому партії Харкова 29 липня, заслухавши доповідь інструкторської ревізійно-агітаційної колегії губвиконкому, прийняв резолюцію, в якій констатував земельну революцію на селі з повсюдною організацією КНС. Пленум вирішив направити відповідальних працівників Харкова для контролю і допомогти їм і зобов'язав губком КП(б)У на наступне засідання пленуму представити звіт про виконану роботу на селі [6, ф. 16, оп. 12, спр. 686, арк. 43]. Багато уваги питанням організації КНС на Харківщині приділялось на губернській партійній нараді, яка відбулась в кінці липня 1920 р. за вказівкою ЦК КП(б)У. В резолюції наради вказувалось, що головним завданням політики партії на селі є організація і зміцнення комнезамів. На нараді були визначені завдання комітетів незаможних селян.

Діяльність комнезамів завжди перебувала в центрі уваги повітових партійних організацій. В зведенні губкому партії повідомлялось, що в Лебедині відбулась політична нарада, на якій прийнято рішення для координування роботи на селі створити спеціальну постійну нараду з представників всіх повітових установ [11, ф. Р—203, оп. 1, спр. 86, арк. 5]. Особливо багато уваги комнезамам приділяли сільські партосередки. Вони спрямовували і контролювали їх діяльність, були ініціаторами багатьох добрих справ.

У своїй роботі серед незаможного селянства партійні та радянські органи спирались на комуністів — членів КНС. За матеріалами першого Всеукраїнського з'їзду комітетів незаможних селян, в Харківській губернії серед членів КНС налічувалось 552 комуністи [5, с. 34]. Це було революційне ядро, яке вело за собою маси незаможних на боротьбу за свої класові інтереси і відіграло провідну роль на з'їздах КНС.

Для з'ясування становища на місцях, настроїв і прагнень трудового селянства, для обміну досвідом організації та діяльності КНС в серпні — вересні 1920 р. в губернії проводились повітові й волосні з'їзди. Відбулось 970 волосних і 34 повітових з'їздів [11, Р—203, оп. 1, спр. 208, арк. 11]. На них обговорювались найважливіші питання політики Радянської влади і діяльності КНС: війна з буржуазно-шляхетською Польщею,

військами Врангеля, боротьба з бандитизмом, зміцнення Червоної Армії, продовольче й земельне питання та інші. Делегати з'їздів у своїх промовах схвалювали політику Радянської держави, висловлювали непохитну волю добитися повного розгрому всіх контрреволюційних сил і повсюдного зміцнення органів диктатури пролетаріату. В цьому відношенні є показовою інформація Харківського повітвиконкому про перший з'їзд КНС цього ж повіту: «Настрій делегатів революційний, відчувається, що боротьбу з куркульством будуть вести запекло. Резолюції, які пропонував виконком, приймались одностайно. Делегати самі вимагали дати зброю комнезамам для боротьби з куркульством, як один вимагали ліквідувати вільну торгівлю і спекуляцію» [11, ф. Р—203, оп. 1, спр. 206, арк. 17].

29 вересня — 3 жовтня відбувся губернський з'їзд незаможних селян. 381 делегат представляли 80 775 членів КНС [11, ф. Р—203, оп. 1, спр. 89, арк. 147—148]. Серед делегатів було 20 комуністів і 232 співчуваючих їм [11, спр. 89, арк. 147—148]. На з'їзді були всебічно обговорені земельне, продовольче питання, прийняті спеціальні резолюції про завдання комнезамів в усіх галузях радянського, господарського і культурного будівництва.

Декретом Всеукрревкому від 5 лютого 1920 р. скасовувалося відновлене Денікіним поміщицьке землеволодіння [10, ф. 2360, оп. 1, спр. 10, арк. 17—19]. Ці землі передавалися безземельним і малоземельним селянам.

Комнезами енергійно здійснювали заходи по проведенню нового землеустрою. Вони посилали своїх представників до складу земельних комісій, контролювали діяльність земвідділів, виявляли земельні лишки у куркулів, брали безпосередню участь у розподілі їх між безземельними і малоземельними селянами.

Силами комнезамів і за допомогою партійних організацій та робітників промислових підприємств в селах Харківської губернії для незаможників було організовано 680 прокатних пунктів, створено 107 майстерень для ремонту сільськогосподарського інвентаря і взято на облік 962 кузні [11, ф. Р—203, оп. 1, спр. 120, арк. 160]. На початку вересня за рішенням губкому КП(б)У на Харківщині проводився тиждень селянина, під час якого промислові підприємства губернії надавали необхідну допомогу селянам в ремонті інвентаря. Для цього з Харкова у повіті було направлено 250 кваліфікованих робітників, а також надіслано 4 тис. пудів сталі, 5 тис. пудів вугілля, 2207 пудів цукру, 1500 пудів солі, 152 тис. коробків сірників, 35511 аршинів різної мануфактури [10, ф. 2, оп. 1, спр. 827, арк. 29; 10, ф. Р—203, оп. 1, спр. 112, арк. 98—99]. Значну допомогу надали повітові міста.

Велику увагу сільські партосередки і комнезами приділяли впровадженню соціалістичних форм господарювання в земле-

робстві. Харківський губернський з'їзд КНС закликав все трудове селянство до створення сільськогосподарських товариств, артілей і інших видів суспільної праці. Незаможне селянство було ініціатором створення перших колективних господарств і своїм прикладом залучало до цієї справи решту трудового селянства. На осінь 1920 р. в губернії було організовано 50 сільськогосподарських артілей і значну кількість товариств по спільній обробці землі [11, ф. Р—203, оп. 1, спр. 208, арк. 12].

Комітети незаможних селян Харківщини підтримали продовольчу політику Радянської влади і на своїх зборах, з'їздах рішуче заявляли про готовність взяти участь в проведенні продрозверстки. Так, в резолюції з'їзду КНС Чугуївського повіту говориться: «Продовольча політика є однією з основ Радянської влади, повністю відповідає інтересам незаможного селянства і є найбільш важливим найближчим завданням. Продрозверстка повинна бути виконана повністю» [11, ф. Р—203, оп. 1, спр. 206, арк. 12]. У зведенні ЦК КП(б)У про діяльність комнезамів Харківської губернії відмічалось: «КНС входить в свою роль бути підсобною організацією продрозверстки» [6, ф. 17, оп. 65, спр. 384, арк. 21]. І далі повідомлялось, що з початком створення КНС на Харківщині «характерним є посилення темпів продрозверстки. Якщо з 1 січня по 1 червня було заготовлено 877 тис. пудів хліба, то з 1 по 10 липня загальна кількість зібраного хліба по продрозверстці дійде до 700 тис. пудів» [6, ф. 17, оп. 65, спр. 384, арк. 21].

Значну діяльність розгорнули організації незаможного селянства по засіву озимого клину і досягли великих успіхів. Зусиллями КНС і за допомогою держави в губернії було засіяно 94% середньої площі озимих посівів від рівня 1913 р. [11, ф. Р—203, оп. 1, спр. 107, арк. 130].

Багато сил і енергії віддали комітети незаможних селян боротьбі проти куркульського бандитизму, що був поширений в Лебединському, Зміївському, Ізюмському й інших повітах у 1920 р. Наприклад з Вовчанського повіту писали: «Комнезаможні успішно допомагають боротися з бандитизмом» [10, ф. 257, оп. 1, спр. 11, арк. 5]. А всього в боротьбі з бандитами в Харківській губернії брали участь 1137 членів КНС, 140 незаможників віддали своє життя за народну справу [11, ф. 203, оп. 1, спр. 114, арк. 20]. Але це далеко неповні дані.

І губернський з'їзд вирішив дати 1 тис. добровольців-кавалеристів на врангельський фронт. В усіх повітах, волостях, селах комнезами підтримали це рішення масовим вступом до лав Червоної Армії. В зведенні управління губвиконкому повідомлялось: «КНС Вовчанського повіту тільки за тиждень дали 31 кавалериста, повністю спорядженого і 102 піхотинців» [11, ф. Р—203, оп. 1, спр. 89, арк. 160]. Комнезами Куп'янського повіту сформуvalи цілий кавалерійський ескадрон в 250 чоловік, повністю його спорядили, коней і зброю відібрали в журулів

[11, ф. Р—203, оп. 1, спр. 89, арк. 166]. А всього комітети незможних селян Харківщини з 1 жовтня по 21 грудня направили до Червоної Армії 480 чол., передали їй 1407 коней, 957 сідел, 698 гвинтівок, 332 шашки, 22 револьвери [10, ф. 257; оп. 1, спр. 26, арк. 41].

Водночас комнезами організували добровільну передачу Червоній Армії коней, збирали для неї продовольство, теплий одяг і білизну. З особливим піклуванням КНС ставились до родин червоноармійців. Сім'ї червоноармійців в першу чергу наділялись землею, одержували інвентар і посівний матеріал. Комнезами організували допомогу їм в обробці землі і веденні господарства.

Надзвичайно багато зробили комітети незможних селян в справі культурного будівництва на селі. В звіті інструкторської ревізійно-агітаційної колегії губвиконкому відмічалось: «Особливо уважно комнезами губернії відносяться до питань освіти. Постійно вимагають літератури й газет. Зусиллями КНС відкриваються хати-читальні, культурно-освітні гуртки, театри. Якщо все-таки половина шкіл губернії відремонтована і в них проходять заняття, то виключно заслуга в цьому КНС, які часто власними коштами без усякої допомоги відділів освіти проводять цю роботу» [11, ф. Р—203, оп. 1, спр. 89, арк. 156—157].

Утворюючи організації незможних селян, партійні та радянські органи губернії дбали і про їх класову чистоту. В комнезамах, до яких пробрались куркулі, призначались дострокові перевибори керівних органів, проводилась і перереєстрація членів КНС. У листопаді 1920 р. за рішенням Харківського губкому КП(б)У в губернії була розпочата перша перереєстрація комнезамів [11, ф. Р—203; оп. 1, спр. 480, арк. 4].

Партійні та радянські органи з великою відповідальністю поставились до цієї справи, провели значну масово-агітаційну роботу. У всіх комітетах незможних селян губернії були проведені збори, на яких в КНС виводили класово ворожих елементів. Під час перереєстрації з загальної кількості членів КНС 103 395 чол. по губернії було виключено 40 тисяч 337 чоловік, а загальна кількість комнезамів з 1183 зменшилась до 1152 [11, ф. Р—203, оп. 1, спр. 89, арк. 179—180]. Як свідчать ці дані, загальне число комнезамів та їх членів дещо зменшилось, але вони, покінчивши з ворожими елементами, зміцніли організаційно і якісно. Як повідомляв Харківський губком партії, КНС уже на кінець 1920 р. «починають ставати значним фактором у житті села» [11, ф. Р—203, оп. 1, спр. 3, арк. 12—14].

ЛІТЕРАТУРА

1. В. І. Ленін про Україну, ч. II. 1917—1922. Політвидав України, К., 1969, 760 с.
2. Брежнев Л. І. Ленінським курсом, т. 2. Політвидав України, К., 1971, 560 с.

3. Комітети незаможних селян України (1920—1933). Зб. документів і матеріалів. Вид-во «Наукова думка», К., 1968, 639 с.
4. Комітети незаможних селян Харківщини. Збірник документів і матеріалів, 1920—1933 рр. Харківське книжкове вид-во, Харків, 1961, 328 с.
5. Обзор организаций КНС с начала организации по 1 декабря 1920 г. Изд. НКВД УССР, 1920, 46 с.
6. Центральний партійний архів інституту марксизму-ленізму при ЦК КПРС.
7. Архів інституту історії партії КП України.
8. Партійний архів Харківського обкому КП України.
9. Центральний державний архів Радянської Армії.
10. Центральний державний архів Жовтневої революції та соціалістичного будівництва УРСР.
11. Харківський обласний державний архів.
12. «Известия Волчанского уездисполкома». 10 серпня 1919 р.
13. «Комуніст», орган Центрального і Харківського губернського комітетів КП(б)У, 1 липня 1920 р.
14. «Пролетарій», орган Харківського губвиконкому, 5 жовтня 1920 р.
15. Журн. «Радянська Україна», орган НКВС УРСР, 1920 р., № 2—3.
16. Ксензенко Н. И. Организация и деятельность комитетов незаможных селян на Харьковщине в 1920 г., Сб. научных работ кафедр истории КПСС вузов г. Харькова, вып. 3, Харьков, 1960, с. 131—144.

Н. К. ТИТОВА

ЗАХОДИ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ ПО ІДЕЙНО-ОРГАНІЗАЦІЙНОМУ ЗМІЦНЕННЮ ПАРТІЙНИХ ОСЕРЕДКІВ НА РОБИТФАКАХ (1921—1929 рр.)

В ході побудови соціалізму пролетаризація вузів була невідкладним політичним завданням. В його розв'язанні величезну роль відіграли вузівські партійні осередки. Їх діяльності у 20-ті роки присвячено ряд статей [2, с. 1; 3, с. 35; 4].

У 50—60-ті роки радянська історична наука збагатилася дослідженнями з історії вищої школи, в яких розглянуто і питання про роботу партійних осередків [5, с. 2]. Докладніше ця тема висвітлена в монографії В. В. Українцева, де розкрито діяльність Комуністичної партії, місцевих і вузівських парторганізацій, спрямовану на революційне перетворення вищої школи і підготовку кадрів на всіх етапах соціалістичного будівництва [6]. У монографії колективу авторів (керівники С. А. Андронов і А. І. Титов) узагальнено багатий партійний досвід з питань культурної революції. Тут простежено і партійне будівництво в вузах [7].

В українській радянській історіографії слід назвати колективну монографію з історії вищої школи УРСР, в якій певне місце відведено і роботі вузівських партосередків у 20-ті роки [8]. Однак їх діяльність ще не стала предметом спеціального наукового дослідження. Автор цієї роботи має на меті проаналізувати процес ідейно-організаційного зміцнення осередків на підставі нових (у значній частині) документальних і архівних матеріалів.

У 20-ті роки будівництво вищої школи проходило в умовах гострої класової боротьби. Нові ідеї радянської освіти зустрічали опір частини реакційно настроєного студентства і старої професури. Особливо вороже виступали вони проти робітфаків, заявляючи, що їх слухачі руйнують вищу школу, що нібито робітфаківці-комуністи надіслані не для навчання, а для політичного контролю. Обставини вимагали, щоб комуністи ввійшли в усі вузівські організації і через них здійснювали політичний вплив на безпартійне студентство. На них по суті лягла вся відповідальність за стан справ в учбових закладах.

Організаційно комуністи об'єднувалися в осередки, принципи побудови яких, права і обов'язки їх членів визначалися «Інструкцією про роботу комосередків вищих учбових закладів» [9, 1922, № 10—11, с. 31]. В вузах, де був робітфак, створювався об'єднаний осередок під керівництвом обраного партбюро. Спочатку вони були малочисленні (10—15 чол.). Наприклад, у вересні 1922 р. Волинський губком сповіщав про організацію двох вузівських осередків, в яких налічувалось лише 15—20 комуністів [9, 1922, № 12, с. 39]. Але навіть і такі були не в усіх вузах. Це дуже ускладнювало роботу комуністів. За рішенням Політбюро ЦК КП(б)У студентів-комуністів було знято з обліку по місцю роботи й закріплено за вузами [11, ф. 1, оп. 7, спр. 382, арк. 62].

Основне завдання партосередків полягало у роз'ясненні заходів Радянської влади по демократизації вищої школи. Комуністи повинні були стати надійною опорою партії в політичному вихованні студентства.

Робота вузівських осередків вимагала централізованого партійного керівництва. За ініціативою московських студентів 25 квітня 1922 р. у Москві було створено Центральне бюро комуністичного студентства при ЦК РКП(б) (ЦБКС). Його очолив секретар ЦК В. В. Куйбишев [10, ф. 17, оп. 60, спр. 204, арк. 2]. 8 серпня було опубліковано «Положення про Всеросійське й місцеве об'єднання комуністичного студентства» [10, ф. 17, оп. 60, спр. 202, арк. 3]. В ньому обґрунтовувалося створення ЦБКС і його загальноміських об'єднань, які повинні були залучати студентів до будівництва вищої школи, враховувати досвід партійно-масової роботи, сприяти поліпшенню матеріального стану і т. ін.

Для створення єдиної системи в роботі вузівських осередків Політбюро ЦК КП(б)У 21 серпня 1922 р. ухвалило: «Створити Всеукраїнське бюро осередків вузів при організаційно-інструкторському відділі, (ОІВ) ЦК КП(б)У» [11, ф. 1, оп. 145-а, од. зб. 25, арк. 54 зв.].

Місцеві бюро комуністичного студентства були організовані в Катеринославі, Києві, Одесі. Роботу серед харківських студентів вело Центральне бюро, узгоджуючи її з губкомом, а в решті міст — ОІВ через свій апарат. Їх діяльність визначалася «Поло-

женням про Центральне бюро комуністичного студентства при ОІВ ЦК КП(б)У і місцеві бюро при ОІВ губкомів», затвердженим Оргбюро ЦК КП(б)У 14 жовтня 1922 р. [9, 1922, № 10—11, с. 48].

ЦБКС вирішувало широке коло питань. Воно розробляло положення і циркуляри про партійну роботу в вузах, проводило загальноміські збори студентів, керувало роботою студентів серед робітників і селян та ін. Створення спеціальних бюро вузів при ЦК і губкоммах зумовлювалося необхідністю зосередити увагу партійних органів на роботі серед студентів. 13 жовтня 1922 р. ЦК КП(б)У зобов'язав усі губкоми здійснювати систематичний контроль і надавати допомогу в роботі осередків [11, ф. 1, оп. 7, од. зб. 382, арк. 53]. Колегія ОІВ Волинської парторганізації розглянула 21 жовтня 1922 р. роботу осередку інституту народної освіти [9, 1922, № 12, с. 40]. Харківський губком виділив спеціального інструктора-організатора і посилив керівництво осередками через райпарткоми [10, ф. 17, оп. 60, од. зб. 672, арк. 77].

Партійна робота в учбових закладах значно пожвавилася. Це дало підстави делегатам VII Всеукраїнської партконференції (7 квітня 1923 р.) порушити питання про заміну бюро комуністичного студентства інструкторами. XII з'їзд РКП(б) вирішив скасувати ЦБКС [12, т. 2, с. 461]. Секретар ЦК КП(б)У Е. І. Квірінг оповістив губкоми, що «ліквідація Центрального і місцевих бюро комуністичного студентства мала на увазі наблизити парткоми до безпосереднього керівництва життям вузів» [11, ф. 29, оп. 1, од. зб. 809, арк. 33].

Для додержання єдиної партійної лінії в учбових закладах ЦК КП(б)У почав скликати при відділі агітації і пропаганди наради, на яких розроблялися практичні питання організаційної і політико-виховної роботи осередків. У першій половині 1923 р. було проведено 4 таких наради з питань роботи вузів, прийому, стипендіального забезпечення та ін. [9, 1923, № 3—4, с. 23]. Такі питання все частіше обговорювались на нарадах при агітпропах губкомів Катеринослава, Києва, Одеси, Харкова. Проведені заходи забезпечили вплив комуністів на робітфаках і в вузах. Комуністи очолили всі органи управління і студентські організації. Про підвищення авторитету вузівських осередків свідчило їх кількісне зростання. В 1922/23 навчальному році у вузах України було 2500 комуністів, об'єднаних у 200 осередків [13, с. 66]. З них — 80% мали партійний стаж з 1919—1920 рр. і близько 20% — дореволюційний [9, 1923, № 13—14, с. 14]. Таким чином, завдяки активній діяльності партійних органів сформувалися і зміцніли студентські партійні осередки.

Організаційні заходи Комуністичної партії сприяли поліпшенню ідейно-виховної роботи на робітфаках. Програмними документами по комуністичному вихованню студентів були виступ В. І. Леніна на III з'їзді комсомолу і рішення партійних

з'їздів, які сприяли формуванню у студентів марксистсько-ленінського світогляду. Директиви ЦК КП(б)У від 17 липня 1922 р. «Про робітничі факультети» [9, 1922, № 7—8, с. 49], ЦК РКП(б) від 14 грудня 1922 р. «Про роботу парторганізацій у вузах і робітфаках» [14, 1923, № 1, с. 73] накреслили широку програму політико-виховної роботи комосередків серед студентів. Під їх керівництвом урочисто відзначали революційні і політичні події, організовували лекції на різноманітні теми, диспути, вечори відпочинку і т. д. Життя і навчання робітфаківців широко висвітлювалося у стіннінках.

Керуючись рішеннями XII з'їзду РКП(б), вузівські партосередки широко розгорнули культурно-політичне шефство студентів над селом і промисловими підприємствами. Якщо в 1923 р. у харківських вузах у цій роботі брало участь 300 чоловік, то в 1924 р. — 1500 чоловік. Шефством було охоплено 50 підприємств, 30 військових частин, 4 села, 8 радгоспів [15, 1924, № 3—5, с. 4]. Багато корисних справ на рахунок у студентів Кам'янець-Подільського, Катеринослава та інших міст. Вони роз'яснювали селянам податкову політику Радянської влади, питання кооперування на селі, міжнародного і внутрішнього становища та ін. Агітаційно-пропагандистська робота студентської молоді республіки мала величезне політичне значення. Вона сприяла перетворенню трудівників міста і села на активних будівників соціалістичного суспільства.

Партійні осередки вузів і робітфаків вели активну боротьбу проти буржуазної ідеології. Перехід країни до нової економічної політики викликав деяке пожвавлення буржуазної стихії. ЦК відзначив, що буржуазна ідеологія не тільки «ожила», а й перейшла у наступ на нестійку в політичному відношенні частину пролетарського студентства. Ось чому в циркулярному листі «Про боротьбу з буржуазною ідеологією в вузах» ЦК КП(б)У рекомендував губкомам обговорити на загальних зборах осередків питання боротьби з буржуазною ідеологією, викриваючи брехливість її теорії, і показати переваги пролетарського світогляду над буржуазним [9, 1922, № 10—11, с. 50].

Виразником буржуазної ідеології у 20-ті роки був Троцький. Він робив ставку на студентську молодь, розраховуючи на відсутність у неї політичного досвіду і наявність в учбових закладах дрібнобуржуазних прошарків. Навіть, вдаючись до обману і провокацій, Троцький не зміг ввести в оману студентську молодь.

Центральний Комітет вжив ряд заходів, щоб покласти край розкольніцьким діям опозиції. Радянське студентство під проводом партії зуміло викрити антиленінську суть фракціонерів. Засудивши троцькізм, вузівські комосередки виявили повну довіру ЦК РКП(б).

Ідеологічна диверсія Троцького повторилась восени 1924 р., коли він намагався замінити ленінізм троцькізмом. Ця спроба

була одностайно засуджена всіма парторганізаціями вузів республіки.

XIII з'їзд РКП(б) визнав за необхідне поліпшити викладання суспільних наук, які сприяють формуванню у студентів марксистсько-ленінського світогляду [12, т. 3, с. 106]. Виконуючи рішення з'їзду, губкоми розробляли і затверджували учбові плани, залучали до викладацької роботи партійних працівників. Політична освіта студентів здійснювалась і через марксистські гуртки робітфаків.

Зміцненню партосередків значною мірою сприяла перевірка студентів проведена у 1924 р. за рішенням Політбюро ЦК КП(б)У [11, ф. 1, оп. 145-а, од. зб. 38, арк. 80 зв.]. Виключення соціально-чужих елементів з учбових закладів піднесло авторитет комуністів. Серед робітфаківців у 1922/23 навчальному році комуністів було 43,4%, в 1923/24 — 47,5%, 1924/25 — 56,6; в 1925/26 — 67,5% [17, ф. 166, оп. 3, од. зб. 24, арк. 43; 11; ф. 1; оп. 2, од. зб. 3885, арк. 67; 18, с. 97; 19, с. 12, с. 50; 20; с. 152].

Перша Всесоюзна вузівська партійна нарада (25—27 лютого 1925 р.) у Москві визнала за необхідне створити єдиний осередок в кожному вузі. У великих осередках рекомендувалося формувати парторганізації на факультетах, курсах і учбових групах [10, ф. 17, оп. 68, од. зб. 11, арк. 1]. Нарада сприяла ідейно-організаційному зміцненню партосередків, внесла чіткість у роботу студентських організацій, виробила нові форми діяльності. На основі її рішень вузівські осередки перебудували свою роботу. Наприклад, осередок Київського політехнічного інституту було розділено на факультетські й групові партколективи, де зосередилася вся політико-виховна робота [13, 1925, № 2, с. 64]. При Одеському та інших губкомах виділили інструкторів для роботи у вузах [9, 1925, № 2, с. 20]. Регулярно скликалися наради з питань роботи вузів при Харківському, Катеринославському та інших губкомах [25, с. 131].

Перехід країни до соціалістичної реконструкції народного господарства викликав опір антипартійних елементів. В 1926 р. проти генерального курсу партії виступив троцькістсько-зінов'євський блок. XV з'їзд партії визнав, що опозиція ідейно відійшла від ленінізму і переродилась у меншовицьку групу. Боротьба проти троцькістсько-зінов'євського блоку завершилася повною його поразкою.

На Україні вузівські осередки дали рішучу відсіч опозиційному блоку. В рішенні «Про роботу в вузах» Оргбюро ЦК ВКП(б) відзначило: «Вузівські партосередки в цілому здорові. Ідеологічно зросли разом з партією. Опортуністичним хитанням вони дали належну відсіч» [10, ф. 17, оп. 69, од. зб. 641, арк. 3].

В період соціалістичної індустріалізації активізувалися і праві елементи, які виступили проти прискореної підготовки червоних спеціалістів. Вони підтримували «теорію» ліквідації

робітфаків, які нібито відіграли вже свою роль. Партія рішуче засудила капітулянтські погляди про непотрібність робітфаків, вакликала неухильно дотримуватись лінії на їх дальший розвиток і зміцнення. У постанові ЦК ВКП(б) від 5 вересня 1927 р. «Про робітничі факультети» підкреслено, що «протягом ряду літ вони залишатимуться основним каналом для просування у вузи робітничо-селянської молоді» [14, 1927, № 36, с. 9]. Отже, постанова закріплювала робітфаки у системі народної освіти.

10 лютого 1929 р. Політбюро ЦК КП(б)У засудило політичну позицію правих елементів [11, ф. 1, оп. 145-а, од. зб. 113, арк. 42] Ліві й праві опозиціонери зазнали поразки. В ході боротьби вузівські партійні осередки зміцніли, поліпшили ідейно-політичну роботу, послалили більшовицьке загартування студентів. Авангардна роль комуністів значно зросла, що в остаточному підсумку забезпечило масову підготовку висококваліфікованих радянських спеціалістів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ленін В. І. Твори, т. 7, 519 с; т. 8, 559 с., т. 15, 462 с.
2. Квиринг Э. И. Очередные задачи. — Ж. «Знамя коммунизма», 1923, № 7—8, с. 1—5.
3. Богомолов А. А. Партработа в вузах. — Ж. «Красная молодежь», 1924, № 3, с. 35—39.
4. О работе ячеек РКП(б) в вузах. Материалы совещаний вузовских ячеек при ЦК РКП(б) 25—27 февраля 1925 г., М., 1925, с. 1—24.
5. Елютин Е. П. Высшая школа СССР за 50 лет, — Ж. «Культурная жизнь». 1957, № 3.
6. Украинцев В. В. КПСС — организатор революционного преобразования высшей школы. М., «Высшая школа», 1963 г. 298 с.
7. КПСС во главе культурной революции в СССР. М., Политиздат, 1972, 376 с.
8. Вища школа Української РСР за 50 років. У двох частинах (1917—1967 рр.). Вид-во Київського університету, 1967 т. 1, 395 с.
9. Ж. «Известия ЦК КП(б)У».
10. ЦПА ИМЛ при ЦК КПСС.
11. ПА ІІІ ЦК КП України.
12. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898—1971), изд. 8-е, доп. М., Политиздат, 1972, т. 2, 543 с., т. 3, 552 с.
13. Отчет ЦК КП(б) У за период с декабря 1921 г. по март 1923 г. VII Всеукраинской конференции, Х., 1923.
14. Ж. «Известия ЦК РКП(б)».
15. ЦГАОР УСРР.
16. Отчет о деятельности рабоче-крестьянского правительства с 1 октября 1922 г. по 1 октября 1923 г. Х., 1924, с. 3—110.
17. Народное просвещение на Украине. Учреждения профессионального и политического просвещения, 1927, с. 1—56.
18. Деятельность НКП УРСР за 1923—1925 гг., Х., 1926 с. 1—164.
19. Ж. «Комунар». Орган Київського губкому КП(б)У, 1925, № 2, с. 1—64.